

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ ім. Ю.М. ПОТЕБНІ

Кафедра інформаційної економіки, підприємництва та фінансів
(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

другий (магістерський)
(рівень вищої освіти)

на тему Управління фінансовим потенціалом регіону в період воєнного часу

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0721-удмф-з
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та
(код і назва спеціальності)

страхування»

Мацегора І.Л.

освітньої програми управління державними
(код і назва освітньої програми)

та місцевими фінансами

спеціалізації _____

(код і назва спеціалізації)

(ініціали та прізвище)

Керівник доцент кафедри інформаційної економіки,
підприємництва та фінансів, доцент, к.е.н.

Оглобліна В.О.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Рецензент професор кафедри інформаційної економіки,
підприємництва та фінансів, професор, д.е.н.

Метеленко Н.Г.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ ім. Ю.М. ПОТЕБНИ

Кафедра інформаційної економіки, підприємництва та фінансів

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код та назва)

Освітня програма Управління державними та місцевими фінансами
(код та назва)

Спеціалізація _____
(код та назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри д.е.н., проф.
Шануров О.О.

« ____ » _____ 20 ____ року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНЦІ

Мацегорі Івану Леонідовичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проекту) Управління фінансовим потенціалом регіону в період воєнного часу

керівник роботи Оглобліна В.О., к.е.н., доцент,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «25» жовтня 2022 року № 1446-с

2. Строк подання студентом роботи Дата згідно графіку захисту

3. Вихідні дані до роботи Регіональні звіти, що розглядається в роботі. Літературні джерела. Фахові періодичні видання

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) _____

Теоретична частина. Фінансовий потенціал регіонів країни в умовах сучасних викликів

Аналітична частина. Аналіз фінансового потенціалу регіону в період воєнного часу

Проектна частина. Управління фінансовим потенціалом регіону в період воєнного часу

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Таблиця 2.1. Доходи загального та спеціального фонду Запорізького регіону; Таблиця 2.2. Динаміка витрат загального фонду бюджету Запорізької області; Таблиця 2.3 Динаміка витрат спеціального фонду бюджету Запорізької області; Рис.2.1. Динаміка українського експорту та частки сільського господарства, 2007-2020 рр.; Рис 2.2. Залежність між середньорічними темпами зростання ВРП (2010-2020) та ВРП на душу населення у 2010 р.*; Рис.2.3. Динаміка середньорічних темпів зростання ВРП та частки високо- та середньотехнологічної продукції у виробництві регіону, 2010-2020 рр. Рис.2.4. Залежність між середньорічними темпами зростання ВРП та сільськогосподарської продукції в регіонах у 2012-2020 рр; Рис.2.5. Порівняння темпів зростання ВРП у кризові періоди: 2014-2015 (а) та 2020 (б) Таблиця 2.4 Рейтинги регіонів України за версією Regional Doing Business–2020; Рис.2.6. Залежність темпів зростання ВРП від якості бізнес-середовища в регіонах України; Таблиця 3.1. Огляд прогнозів світової економіки за ринковими вагами обмінного курсу (відсоткова зміна)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	<i>Оглобліна В.О., доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів</i>	24.10.2021	4.11.2022
2	<i>Оглобліна В.О., доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів</i>	4.11.2021	23.11.2022
3	<i>Оглобліна В.О., доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів</i>	23.11.2021	1.12.2022

7. Дата видачі завдання 09.09.2022р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	<i>Дослідження теоретичних основ фінансових результатів та ресурсних можливостей комерційного банку</i>	24.10.2022	
2	<i>Огляд літературних джерел з управління активами комерційного банку</i>	28.10.2022	
3	<i>Збір даних та дослідження звітної документації комерційного банку</i>	4.11.2022	
4	<i>Аналіз фінансових результатів та рентабельності комерційного банку</i>	18.11.2022	
5	<i>Розробка практичних рекомендацій щодо підвищення прибутковості</i>	23.11.2022	

Студент _____

(підпис)

Мацегора І.Л.

(ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проекту) _____

(підпис)

Оглобліна В.О.

(ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____

(підпис)

(ініціали та прізвище)

АНОТАЦІЯ

Мацегора І.Л. Управління фінансовим потенціалом регіону в період воєнного часу

Кваліфікаційна випускна робота на здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 072 - Фінанси, банківська справа та страхування, науковий керівник В.О. Оглобліна. Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, кафедра інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, 2022.

Сформовано фінансовий потенціал регіонів країни в умовах сучасних викликів. Проаналізовано фінансовий потенціал регіону в період воєнного часу. Запропоновано удосконалення управління фінансовим потенціалом регіону в період воєнного часу

Ключові слова: фінансовий потенціал, фінансові ресурси, регіональний розвиток, смарт-економіка регіонів, економіка війни

ABSTRACT

Matsegora I.L. Management of the Financial Capacity of a Region in a Wartime Period

Qualifying final work obtaining a master's degree in higher education by specialty 072 - Finance, banking and insurance, scientific supervisor. V.O. Ogloblina Engineering Educational and Scientific Institute named by Yuriy Potebni ZNU, Department of Information Economics, Entrepreneurship and Finance. 2022.

The financial potential of the country's regions has been formed in the conditions of modern challenges. The financial potential of the region during the wartime period is analyzed. It is proposed to improve the management of the financial potential of the region during the wartime period

Keywords: financial potential, financial resources, regional development, smart economy of regions, economy of war

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ КРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	8
1.1. Теоретичні аспекти фінансового потенціалу регіонів країни.....	8
1.2. Роль і місце фінансових ресурсів в регіональному розвитку.....	24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ.....	32
2.1. Аналіз ресурсного та фінансового потенціалу Запорізького регіону.....	32
2.2. Дисбаланс та ризики регіонального розвитку економіки України в умовах нестабільності.....	49
РОЗДІЛ 3. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ.....	69
3.1. Світові та регіональні особливості економіки війни та післявоєнного господарства.....	69
3.2. Формування сучасних тенденцій смарт-економіки регіонів: виклики та перспективи для України.....	77
ВИСНОВКИ.....	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95

ВСТУП

Актуальність теми. Нині, в умовах трансформаційних змін економіки України, фінансове забезпечення її конкурентоспроможного розвитку набуває великого значення. Визначено необхідність адаптації фінансової системи країни до євроінтеграційних вимог формування сприятливого середовища для економічного зростання. Водночас виникає необхідність вирішення проблемних питань у сфері залучення фінансових ресурсів шляхом об'єднання джерел їх надходження з метою підвищення ефективності управління фінансовим потенціалом у рамках реалізації фінансової політики України. Актуалізація розробки ефективного механізму формування та використання фінансового потенціалу, дослідження його впливу на забезпечення збалансованого розвитку регіональної економічної системи потребує наукового обґрунтування та окреслення теоретичних і практичних підходів до його реалізації.

Метою кваліфікаційної роботи є теоретичне узагальнення фінансовим потенціалом регіону в період воєнного часу та розробка рекомендацій щодо удосконалення.

Для досягнення мети поставлені наступні завдання:

- розкриття фінансового потенціалу регіонів країни в умовах сучасних викликів;
- проаналізувати ресурсний та фінансовий потенціал Запорізького регіону;
- розкрити основний дисбаланс та ризики регіонального розвитку економіки України в умовах нестабільності;
- сформулювати світові та регіональні особливості економіки війни та післявоєнного господарства;
- сформулювати сучасні тенденції смарт-економіки регіонів: виклики та перспективи для України

Об'єктом дослідження є регіональний фінансовий потенціал.

Предметом дослідження є удосконалення управління фінансовим потенціалом регіону в період воєнного часу

Методи дослідження. Загальнонаукові методи: індукція, дедукція, аналіз, синтез, теоретичне моделювання, абстрагування; спеціальні методи: горизонтальний та вертикальний аналіз, коефіцієнтний аналіз.

Матеріалами для дослідження стали: спеціальна література з проблем теорії та практики управління фінансовим потенціалом регіону в період воєнного часу, нормативні документи, статистичні дані.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:
удосконалено:

– науково – практичний підхід до управління фінансовим потенціалом регіону, який на відміну від існуючих включає регіональні особливості економіки війни та сучасні тенденції смарт-економіки регіонів.

Практичне значення отриманих результатів. Розроблені в ході дослідження науково – практичні рекомендації можуть бути використані в діяльності ЗОДА, що дозволить удосконалити та підвищити управління фінансовим потенціалом.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження були представлені в доповіді на Міжнародній науково – практичній конференції «Перспективи сталого розвитку в умовах глобалізації в економічному, управлінському та інженерному аспектах».

Публікації. Основні положення роботи опубліковано в матеріалах міжнародної науково-практичної конференції. Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативні документи, навчально – методична література, наукові публікації в періодичних виданнях з питань управління фінансовим потенціалом регіону

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладений на __ сторінках. Робота містить __ таблиць, __ рисунків та _ додатків. Список використаних джерел налічує __ найменувань.

РОЗДІЛ 1

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ КРАЇНИ

В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

1.1. Теоретичні аспекти фінансового потенціалу регіонів країни

Сучасний етап глобалізації характеризується посиленням безпекових та соціальних викликів, які чинять дедалі більший вплив на розвиток різних держав світу та окремих їхніх регіонів. Передусім це стосується країн, що змушені розвиватися в умовах розгортання воєнних конфліктів, як це зараз відбувається в Україні. І якщо протягом 2014-2021 років українська економіка стикалася з відносно обмеженим деструктивним впливом бойових дій, то після широкомасштабної війни ситуація змінилася кардинально. Відбулась фактична зупинка економіки в цілій низці регіонів, значна кількість підприємств до цього часу перебуває в стані релокації, а величезна маса людей змушена була покинути свої домівки в пошуках більш безпечного житла та нової роботи.

Водночас значною мірою трансформується система міжнародних економічних зв'язків України та її регіонів. Глобальні геополітичні зрушення спричиняють виникнення таких нових викликів, як загострення боротьби за кредитні та інвестиційні ресурси, загроза відтоку кваліфікованих кадрів за кордон, деформація низки традиційних економічних інститутів, ризик посилення бідності тощо. У цій ситуації суттєво актуалізується проблема пошуку адекватних механізмів та важелів ефективного використання інвестиційно-фінансового потенціалу регіонів нашої держави, а також шляхів його подальшого нарощування.

Різним аспектам наукових досліджень, дотичних до проблем фінансово-інвестиційного забезпечення українських регіонів, традиційно приділяється значна увага вітчизняних дослідників. Так, М. Козоріз та І.

Сторонянська до стратегічних імперативів управління фінансами регіону відносять: забезпечення конвергенції внутрішньорегіонального просторового розвитку, підвищення рівня фінансово-бюджетної спроможності регіону та окремих територіальних громад у його межах, здійснення податково-бюджетної децентралізації системи державних фінансів до обґрунтованого рівня, а також концентрацію фінансового потенціалу регіону на розвитку галузей нової економіки, формування регіональної інноваційної системи та економічних кластерів, що здатні забезпечити високий конкурентний статус регіону в гео економічному просторі в довгостроковій перспективі [12, с. 202].

З. Сірик указує на те, що сьогодні в Україні більшість джерел фінансування місцевого економічного розвитку має внутрішнє походження. Окремі джерела (інвестиції, благодійна допомога тощо) є водночас і внутрішніми, і зовнішніми. Це актуалізує проблему пошуку нових шляхів доступу до зовнішніх джерел фінансування на регіональному, субрегіональному та місцевому рівнях. Передусім ідеться про інвестиційну та інноваційну діяльність, упровадження транскордонних цільових програм тощо. У багатьох містах і регіонах, де накопичено чимало невирішених проблем, тільки за допомогою внутрішніх джерел фінансування їх вирішити неможливо, тому все важливіше виходити на ринки зовнішніх запозичень, а також посилювати роботу із залучення іноземних інвестицій та грантових ресурсів із-за кордону [19, с. 108].

А. Пілько та Г. Грабовецька аналізують практику передових розвинутих економік і суспільств щодо засобів нарощування інвестиційного потенціалу регіонального розвитку. На їхню думку, закономірне покращення інвестиційного клімату призводить до зростання показників і капітальних, і іноземних інвестицій у різні сектори економічного та суспільного життя регіону, покращуючи при цьому рівень забезпечення економічної, соціальної та екологічної складової безпеки розвитку регіону [15, с. 223].

I. Сторонянська та Х. Патицька окреслюють коло першочергових ризиків для ефективного використання фінансово-інвестиційного потенціалу регіону, зокрема зумовлених актуальними викликами глобалізації, такими, як поширення пандемії COVID-19. Із їхнього погляду, імовірність глибокої рецесії змушує іноземні компанії переглядати перспективні проєкти. Період невизначеності спонукає інвесторів природно «не робити різких рухів», доки ситуація не стане хоч трохи прогнозованою. Інвестори за таких умов вибирають стратегію консервативних інвестицій, до яких належать накопичувальні рахунки, депозити, золото тощо. Під час кризи бізнес утрачає стійкість, купівельна спроможність населення падає, тому є великий ризик для нових інвестицій [20, с. 155].

Водночас, доцільно акцентувати увагу й на тих наукових дослідженнях, які проводились закордонними авторами, зокрема з метою розв'язання актуальних проблем формування та використання фінансово-інвестиційного потенціалу регіонів у сучасному світі. Наприклад, польська дослідниця М. Маньковська звертає увагу на важливість інвестування в розвиток транспортної інфраструктури регіону, як передумови нарощування його фінансово-інвестиційного потенціалу. На її думку, це насамперед активізує розвиток підприємництва, а вже завдяки цьому сприяє збільшенню надходжень до місцевих бюджетів різних рівнів. Відтак відбувається зростання фінансово-бюджетного потенціалу регіону, а також розширюються можливості для реалізації інвестиційних проєктів, які співфінансуються органами місцевого самоврядування [13, с. 148].

Китайські науковці Ф. Ванг, В. Чей, К. Ші та інші досліджували вплив фінансового потенціалу регіону на його просторовий розвиток. Вони зробили висновок, що забезпечення регіону фінансовими ресурсами сприяє мережуванню господарських зв'язків у його межах, підвищуючи тим самим рівень економічного розвитку цього регіону. Водночас, просторова інтеграція та маркетингова підтримка чинять додатковий позитивний вплив на просторову оптимізацію розподілу фінансових ресурсів. А поглиблення

інтеграційних зв'язків між окремими субрегіонами та громадами стимулює інтенсифікацію фінансових потоків, що врешті-решт підвищує ефективність використання фінансового потенціалу регіону [22, с. 16].

Фінансово-інвестиційний потенціал сьогодні відіграє вирішальне значення в економічному розвитку більшості регіонів і територіальних громад України. Причому це стосується й тих областей, що межують із зоною бойових дій, і тих, які переважно виконують функцію тилового забезпечення для українського війська та створюють умови для облаштування внутрішньо переміщених осіб і релокалізації бізнесу.

До основних складових фінансово-інвестиційного потенціалу розвитку українських регіонів у сучасних соціально-економічних умовах доцільно насамперед віднести: фінансово-бюджетну спроможність (обсяги потенційних надходжень до бюджетів різних рівнів), інвестиційний потенціал (можливий граничний обсяг залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій), потенціал співфінансування (здатність залучати на безповоротній основі кошти від українських і закордонних урядових та донорських організацій, благодійних фондів тощо), кредитний потенціал (спроможність отримати певний обсяг фінансово-кредитних ресурсів від банківських установ та інших кредитних організацій), потенційні надходження з-за кордону та з інших регіонів від трудових мігрантів, фізичних осіб-підприємців, домогосподарств тощо.

При цьому вказаний потенціал доцільно аналізувати також із погляду його поділу на дві основні складові: фінансовий капітал (обсяг усіх фінансових ресурсів, які задіяні в розвитку регіону, включаючи вкладені українськими й закордонними підприємцями прями інвестиції); бюджетно-інвестиційний резерв (кошти, які потенційно можуть бути акумульовані до бюджетів різних рівнів, а також інвестиції, які регіон готовий прийняти з огляду на наявне ресурсне забезпечення, рівень розвитку його інфраструктури, якість людського та соціального капіталу, стратегічні пріоритети розвитку цього регіону тощо).

Зважаючи на зазначене, основними чинниками формування та розвитку фінансово-інвестиційного потенціалу на регіональному рівні слід вважати:

– якість інституційного середовища (і формальних інститутів, що визначають рівень фінансової спроможності органів місцевого самоврядування та їхню самодостатність у взаємодії з наявними та потенційними інвесторами, і неформальних, які впливають на якість соціального капіталу та визначають схильність місцевого населення до опортуністичної поведінки);

– відкритість місцевої влади до співпраці з бізнесом та інвесторами, наявність якісних стратегічних і програмних документів щодо розвитку території, належними чином опрацьованих інвестиційних пропозицій тощо;

– інвестиційну привабливість регіону, яка, у свою чергу, формується під впливом якості його людського та соціального капіталу, рівня розвитку виробничої, транспортно-логістичної, інформаційної, маркетингової, соціальної та інноваційної інфраструктури, особливостей географічного та просторового розташування тощо;

– розвиток фінансової інфраструктури регіону.

На окрему увагу заслуговує розробка та здійснення цільових програм інвестиційного розвитку регіонів, до співфінансування яких можуть долучатися й держава, і міжнародні інституції. Крім того, важливим засобом нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу розвитку регіону може виступити поліпшення інвестиційних умов для ведення бізнесу, зокрема шляхом формування індустріальних парків і промислових зон, а також наукових і технологічних парків чи технополісів у тих регіонах, які мають високий рівень інноваційної спроможності та забезпечення науковими кадрами [4, с. 98].

З огляду на описані чинники формування й розвитку фінансово-інвестиційного потенціалу розвитку регіонів України, до основних механізмів його нарощування в умовах сучасних викликів глобалізації, а також з огляду на перспективу повоєнної відбудови нашої держави, доцільно

насамперед віднести: інституційно-організаційний, кластерний та інформаційно-комунікаційний.

Інституційно-організаційний механізм полягає у формуванні мережі дієвих інституцій, покликаних надавати організаційну, правову, технічну, фінансову та інші види підтримки суб'єктам фінансово-інвестиційного процесу на регіональному рівні. Такі інституції можуть представляти й державний сектор, і місцеве самоврядування чи громадянське суспільство або ж створюватись ними на засадах державно-приватного або муніципально-приватного партнерства [14, с. 20].

Кластерний механізм нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу розвитку регіонів України, який іще можна назвати також інфраструктурно-інноваційним механізмом, тісно пов'язаний із модернізацією об'єктів чинної інфраструктури регіону (інженерної, маркетингової, соціальної тощо), включаючи розбудову інноваційної інфраструктури (створення інноваційних кластерів, венчурних фондів, наукових і технологічних парків тощо).

Наприклад, німецький дослідник К. Блінд установив чітку залежність між рівнем розвитку інноваційної інфраструктури регіону та обсягом промислових інновацій у його межах. У цьому контексті він указав на важливість залучення бізнесу до фінансування наукових досліджень та впровадження інноваційних розробок, а також на ефективність інструментів державно-приватного та муніципально-приватного партнерства [1].

Зазвичай ефективність кластерного механізму нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу розвитку регіону визначається здатністю органів місцевого самоврядування налагоджувати взаємовигідну співпрацю з діловими колами регіону щодо створення відповідних інфраструктурних об'єктів та забезпечення їхнього подальшого розвитку.

При цьому доволі важливо залучати до цього процесу й органи державної влади, й інститути громадського суспільства, включаючи їхніх закордонних партнерів і грантодавців.

Зважаючи на це, кластерний механізм за своєю сутністю дещо нагадує інформаційно-комунікаційний механізм нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу розвитку регіонів. Обидва вони ґрунтуються на здатності різних суб'єктів фінансово-інвестиційної діяльності налагоджувати своєчасний та інтенсивний обмін інформацією. Проте інформаційно-комунікаційний механізм, на відміну від кластерного, передбачає також відкритий доступ до інформації про фінансову та інвестиційну діяльність, і для потенційних інвесторів, і для мешканців регіону. Зазвичай це досягається завдяки використанню таких інструментів, як ресурси з відкритими даними, цифровізація процесів обміну інформацією та впровадження демократичних практик публічного управління.

Так, Т. Джига в цьому контексті констатує, що відкриття публічної інформації для широкого кола суб'єктів інвестиційного процесу підвищує рівень прозорості та підзвітності в діяльності органів влади, активізує участь громадян в управлінні державною та її регіонами й громадами, сприяє більш ефективному використанню інформаційних та інших ресурсів, дозволяє покращити якість надання публічних послуг, а також сприяє розвитку інноваційного бізнесу та створенню соціально корисних сервісів [6, с. 2].

Водночас, слід зауважити, що ефективність кожного з описаних механізмів нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу розвитку регіонів та можливість їх застосування в умовах сучасних викликів глобалізації значною мірою залежать від типу регіону, зокрема його просторової локалізації, характеру розвитку інституційного середовища, рівня забезпеченості людськими й природними ресурсами, фінансової спроможності тощо. Це актуалізує потребу в здійсненні класифікації регіонів України за певними критеріями, що дозволить формувати для кожного з них адекватні пропозиції щодо порядку та особливостей застосування відповідних механізмів нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу розвитку.

На нашу думку, у сучасних умовах головним критерієм для здійснення такої класифікації має стати просторове розташування регіону, зокрема в контексті його розташування відносно зони бойових дій, а відтак і ступеня «втягнення» у воєнний конфлікт. У цьому сенсі всі українські регіони доцільно поділити на шість основних груп: 1) прифронтові; 2) звільнені від окупантів; 3) потенційно загрожені; 4) умовного тилу; 5) тиліві; 6) прикордонні з ЄС.

До першої групи належать Донецька, Луганська, Харківська, Запорізька та Херсонська області. Кожна з них тією чи іншою мірою втягнута в бойові дії, а частина їхньої території перебуває під окупацією. Це підпорядковує вказані області насамперед воєнним інтересам держави, зокрема в частині їхнього фінансово-бюджетного забезпечення.

Натомість інвестиційна компонента регіонального розвитку в цьому випадку виявляється значною мірою заблокованою, принаймні до моменту завершення активної фази бойових дій.

Друга група регіонів охоплює переважно області північної частини України, які зазнали вторгнення на початку широкомасштабної військової експансії до нашої держави. Згодом ці території були звільнені й сьогодні перебувають у стані відбудови. Проте рівень небезпеки повторного вторгнення для них продовжує залишатися високим, що більше, прикордонні райони деяких із них регулярно обстрілюються ворожою артилерією. До цієї групи регіонів слід віднести Чернігівську, Сумську, Житомирську та Київську області. Їхній фінансово-інвестиційний потенціал на нинішньому етапі розвитку перебуває в стані своєрідного «латентного замороження». Проте поступове відновлення інфраструктури постраждалих територій, а також робота з покращення їхнього фортифікаційного обладнання передбачають виділення на ці цілі додаткових фінансових асигнувань і з державного бюджету України, і від міжнародних донорських організацій. Це дозволяє певним чином активізувати фінансово-інвестиційні процеси.

Водночас, приватні інвестори, швидше за все, найближчим часом навряд чи суттєво збільшуватимуть свою активність в областях цього регіону.

Третя група – це області, які зараз не перебувають у зоні проведення наземних наступальних операцій агресора, проте перебувають під постійною загрозою потрапляння до неї. Насамперед це стосується Миколаївської та Одеської областей, які перебувають під регулярними артилеристськими та ракетними обстрілами, а також Волинської та Рівненської областей, що межують із Білоруссю та можуть бути атаковані з її території. Основні фінансові потреби цих областей пов'язані з посиленням їхньої оборонної спроможності, проте одночасно на їхній території ведеться активне економічне життя, що створює сприятливий ґрунт для підтримання поточної інвестиційної діяльності на тому ж рівні, що й до широкомасштабного військового вторгнення, принаймні в головних секторах регіональної економіки.

Четверта група – це насамперед ті регіони, які межують з областями, на території яких ведуться активні бойові дії, а саме: Дніпропетровщина, Полтавщина та Кіровоградщина. Фактично вони формують першу лінію тилового забезпечення українського війська, а також є доволі важливими з погляду його якісного транспортно-логістичного забезпечення. Водночас, існує потреба в зміцненні безпекового потенціалу цих областей, оскільки об'єкти їхньої критичної та військової інфраструктури, а також центри життєзабезпечення населення неодноразово піддавалися ракетним атакам. До того ж зберігається ризик проведення наземних військових операцій на їхній території (передусім диверсійних). Це окреслює пріоритетні зони нарощування фінансово-бюджетного потенціалу зазначених областей у напрямі посилення їхньої безпекової компоненти, а також диверсифікації та модернізації транспортно-логістичної й виробничої інфраструктури.

П'ята група – це так звані області умовного тилу. Для них ризик потрапити до зони бойових дій доволі незначний, якщо не брати до уваги ракетних ударів, яких час від часу зазнають окремі об'єкти інфраструктури,

насамперед військової. Разом із цим, указані області фактично зберегли свій економічний потенціал і навіть мають змогу його

певним чином нарощувати за рахунок релокованих підприємств і внутрішньо переміщених осіб. До числа регіонів цієї групи нами віднесено: Черкащину, Хмельниччину, Вінниччину, Тернопільщину та Івано-Франківщину. Основними пріоритетами їхньої фінансово-бюджетної діяльності на найближчу перспективу мають стати: розбудова виробничої та соціальної інфраструктури, розвиток людського та соціального капіталу. В інвестиційній площині першочергова увага повинна приділятися розробці якісних інвестиційних пропозицій для вітчизняних та закордонних інвесторів (насамперед у сферах харчопереробки, будівництва, приладобудування, легкої та деревообробної промисловості тощо), а також розбудові індустріальних і технологічних парків, створенню інноваційних кластерів, формуванню бізнес-інкубаторів тощо.

І нарешті шоста група – це регіони «глибокого тилу», спільною рисою яких є розташування вздовж кордону з країнами-членами ЄС. До них належать Львівська, Закарпатська та Чернівецька області (сюди свідомо не було включено Волинської та Івано-Франківської областей, оскільки фінансово-інвестиційний потенціал першої в нинішніх умовах більше залежить від кордону з Білоруссю, аніж від сусідства з ЄС, а друга межує з ЄС суто номінально, не маючи жодного прикордонного пункту пропуску на кордоні з Румунією). Указані три області можна розглядати як своєрідний транзитно-логістичний хаб між Україною та ЄС. Крім того, сьогодні вони є потужними базами для релокації бізнесу та прийому внутрішньо переміщених осіб. Водночас, географічне розташування та розгалужена мережа зв'язків із країнами-членами ЄС робить ці регіони особливо підвладними нинішнім викликам глобалізації та сучасним глобальним ризикам і загрозам. Передусім це стосується можливого відтоку кадрів за кордон, потрапляння у сферу дії міжнародної злочинності, посилення екологічних проблем тощо.

Дослідники відзначають, що російська влада розпочала війну проти України не у випадковий час. Постковідна економіка, накачана монетарним допінгом, почала відновлюватися зовсім не за тим сценарієм, на який очікували: попит вибухнув на тлі розривів у ланцюгах постачань, зайнятість відновила, а різке зростання цін на сировину та вартості активів уже виглядає як закономірне явище. При цьому Китай сформував величезні запаси продовольства, а Європа опинилася в енергетичній пастці між цінностями, стратегічною автономією та поточною ефективністю окремих великих бізнесів [9].

Це означає, що сьогодні нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу розвитку регіонів України має ґрунтуватися насамперед на використанні ендогенних чинників. Передусім у цьому контексті слід відзначити стимулювання підприємництва за допомогою інституційно-організаційного та інформаційно-комунікаційного механізмів.

Воно актуальне для всіх без винятку типів регіонів, проте має свої особливості залежно від наявної соціально-економічної ситуації.

Так, для регіонів, що межують з ЄС, пріоритетними є диверсифікація бізнесу за рахунок релокованих підприємств, а також подальший розвиток ІТ та креативних індустрій і сфери обслуговування, включаючи залучення іноземних інвестицій до реалізації спільних із європейськими партнерами проєктів, пов'язаних із нарощуванням транспортно-логістичного потенціалу й будівництвом нових об'єктів прикордонної інфраструктури (автопортів, виставково-ярмаркових центрів, логістичних хабів тощо).

Регіони «тилового забезпечення», які не межують із ЄС, зважаючи на специфіку ендогенного потенціалу їхнього розвитку, можуть задіяти кластерний та інформаційно-комунікаційний механізми залучення фінансово-інвестиційних ресурсів у модернізацію аграрного та переробного бізнесу, а також у розвиток сфери послуг. Крім того, важливим напрямом поліпшення інвестиційного клімату на їхній території та засобом активізації

підприємницької діяльності може стати розбудова об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури.

Ті ж регіони, безпека яких сьогодні є певним чином zagrożеною (через близькість до зони бойових дій чи до російського, білоруського кордонів), повинні використовувати насамперед інституційно-організаційний і кластерний механізми стимулювання підприємництва. Зокрема, їм варто інтенсифікувати процес залучення малого бізнесу до такзваної «воєнної економіки». У цьому контексті слухними є думки тих українських науковців, які вважають за доцільне збільшувати інвестиції приватних осіб у малий воєнний бізнес, починаючи з пошиття військового одягу й завершуючи виготовленням патронів, снарядів і зброї. Крім того, малі підприємці можуть успішно виробляти якісні бронежилети, шоломи, тактичні окуляри, засоби для зберігання харчів та боєприпасів, медичне обладнання тощо.

При цьому невеличкі підприємства можуть бути «розкидані» по всій території регіону, локалізуватись на підземних об'єктах, що значно ускладнить можливість їх ракетних обстрілів. Ініціаторами такого розвитку регіональної економіки можуть стати місцеві громади. Держава ж лише повинна надати безвідсоткові кредити та поставити завдання з виробництва тієї чи іншої продукції воєнного призначення. Також цікавим для інвесторів може стати будівництво нового житла для тих, хто його втратив [18].

Другим пріоритетним напрямом адаптації економіки українських регіонів до сучасних викликів глобалізації та до реалій воєнного стану поряд із розвитком підприємництва є формування нової парадигми функціонування вітчизняної енергетики. Перші кроки в цьому напрямі вже зроблені під час приєднання України до спільної енергетичної системи ЄС. Це дозволяє суттєво модернізувати українську енергетику та збільшити обсяги експорту електроенергії до європейських держав.

Експерти відзначають, що наявна система високовольтних ліній електропередачі дозволяє нашій державі експортувати до 2000 МВт

електроенергії. При нинішніх цінах у Європі це здатне приносити щонайменше 300 млн євро на місяць. Крім того, можливість експортувати електроенергію в таких кількостях по-новому відкриє українську електроенергетику для потенційних інвесторів, і європейських, і внутрішніх. Адже сьогодні стає все більш зрозуміло, що найближчим часом на експорті електрики зможуть заробляти не лише традиційні українські монополії, але й широке коло учасників цього бізнесу [2].

Це дає змогу владі насамперед західних і центральних регіонів України активізувати роботу з нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу свого енергетичного сектора. Зокрема, мова йде про застосування інформаційно-комунікаційного та кластерного механізмів залучення інвестицій до сфери видобутку вуглеводнів та до модернізації генеруючих і передавальних потужностей. Передусім у цьому контексті варто відзначити розробку інвестиційних пропозицій для закордонних компаній, які володіють сучасними технологіями видобутку газу, нафти й вугілля.

Адже наявні поклади цих ресурсів у Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській та інших західноукраїнських областях можуть приваблювати інвесторів із цілого світу, особливо на тлі неадекватної поведінки на глобальному енергетичному ринку російських компаній. У перспективі це може сприяти створенню низки кластерних утворень за участі іноземного капіталу, на базі яких здійснюватиметься видобуток, збагачення та переробка відповідних видів вітчизняних енергетичних ресурсів.

Ще одним пріоритетом розвитку енергетичного сектора регіонів України є відновлювана енергетика. Зокрема, цей сегмент енергоринку найближчим часом може притягнути додаткові інвестиції в розвиток так званих тилкових областей України, які, з одного боку, мають непогані умови для розбудови мережі сонячних і вітрових електростанцій, а з іншого – володіють достатнім потенціалом для створення сучасної інфраструктури й генерації, і транспортування електроенергії.

Натомість для тих регіонів, які перебувають значно ближче до зони бойових дій, або ж межують із російським і білоруським кордонами, головними пріоритетами нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу є будівельна індустрія, транспортно-логістична інфраструктура, ІТ-сфера та воєнна логістика. Зокрема, мова йде про залучення приватних інвестицій і грантових ресурсів, а також вкладання бюджетних коштів у відбудову тих міст, сіл та об'єктів виробничої й транспортної інфраструктури, які постраждали від російської агресії; формування мережі складів і логістичних центрів (у тому числі військового призначення), що будуть обладнані за найвищими сучасними інженерними стандартами, у тому числі – на мобільних платформах і в підземних сховищах. Наприклад, досвід Ізраїлю показує, що вбезпечити громадян та об'єкти інфраструктури від ракетних обстрілів (зокрема осколкових уражень) можуть доволі прості, проте добре продумані будівельно-інженерні конструкції, у тому числі й підземного базування.

У цьому контексті варто також зазначити, що стратегії розвитку областей і громад тих регіонів, які перебувають у зоні підвищеної небезпеки (насамперед північних та південно-східних областей) мають бути видозмінені з урахуванням пріоритетів формування територій «одноповерхових поселень». У цьому сенсі особливого значення набуває реконструкція та відновлення сільських територій, включаючи їх осучаснення й рівномірне заселення. Це означає, що сільське господарство таких регіонів має орієнтуватися на дрібнотоварне аграрне виробництво та створення розгалуженої мережі малих переробних підприємств. Поряд із вирішенням безпекових питань це також дозволить наростити фінансово-інвестиційний потенціал згаданих регіонів завдяки розселенню та працевлаштуванню значної кількості внутрішньо переміщених осіб, які через бойові дії втратили власне житло та роботу [16].

Ще одним напрямом нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу регіонів, які наближені до зони бойових дій, є розвиток медичної

сфери. Для цього можна використати кластерний механізм залучення передових технологій і наявного досвіду роботи лікарів з іноземних держав, передусім зі США, Великобританії, Ізраїлю, Південної Кореї, Австралії тощо.

І звичайно ж, не можна оминати увагою той фінансово-інвестиційний потенціал, яким володіє оборонна промисловість України з погляду пріоритетів регіонального розвитку нашої держави. Насамперед це стосується модернізації та просторової диверсифікації такої архаїчної структури як Укроборонпром. Зокрема, потужності концерну необхідно розосередити по всій території країни, а управління ним – децентралізувати, у тому числі за рахунок приватизації частини його підприємств із залученням потужних закордонних інвесторів.

Цьому сприятиме застосування таких механізмів нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу регіонів України, як інституційно-організаційний та інформаційно-комунікаційний. А до числа пріоритетних із погляду розміщення підприємств ВПК регіонів варто віднести області умовного тилу (Черкаську, Хмельницьку, Вінницьку, Тернопільську та Івано-Франківську). Меншою мірою це стосується західних областей (через їхню відносну віддаленість від чинної та потенційної зон бойових дій, що здатне ускладнити транспортну логістику в разі потреби у швидких поставках зброї), та областей, що є потенційно загроженими (суто з безпекових міркувань).

Завершуючи аналіз перспектив розвитку різних регіонів України в сучасних соціально-економічних умовах, а також оцінюючи основні виклики глобалізації, які сьогодні впливають на функціонування їхньої економіки, слід відзначити, що першочергового значення для нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу всіх без винятку регіонів нашої держави сьогодні набуває забезпечення надійного захисту інвестицій і поступове зниження їхньої вартості для інвесторів. Для цього українській владі слід забезпечити подальше удосконалення інституційно-організаційного механізму гарантування інвестицій шляхом поєднання державних гарантій із

міжнародними, наприклад, із тими, що надаються в рамках співпраці з Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA) за ізраїльською моделлю. Це дасть можливість розглядати Україну як напрям для інвестицій навіть в умовах високих ризиків. Також доцільно звернути увагу на можливість визнання юрисдикції Великої Британії та Сінгапуру в спорах інвесторів із державою, що дозволить посилити захист активів і знизити ризики інвесторів. Крім того, суттєвому зниженню вартості інвестицій сприятиме звільнення компаній від сплати податків на суму вкладених інвестицій, або ж компенсація відсоткових ставок за кредитами на капітальні інвестиції та операційну діяльність [8].

Фінансово-інвестиційний потенціал розвитку регіонів України формується під впливом таких чинників, як прозорість влади, якість інституційного середовища, розвиненість фінансової, інформаційної, інституційної та ринкової інфраструктури. Він визначається спроможністю регіону залучати у свій розвиток бюджетні, інвестиційні, грантові та кредитні ресурси. У сучасних умовах функціонування української економіки, яке відбувається на тлі актуалізації низки безпекових викликів глобалізації, до пріоритетних напрямів нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу на регіональному рівні слід віднести: стимулювання розвитку підприємництва, формування нової парадигми розвитку вітчизняної енергетики, зміну пріоритетів структурної політики та модернізацію військово-промислового комплексу. При цьому основними механізмами, які мають забезпечити досягнення вказаних цілей, є: інституційно-організаційний, інформаційно-комунікаційний і кластерний. Водночас ефективність застосування кожного з цих механізмів залежить від типу регіону та стратегічних цілей і тактичних завдань, які стоять перед ним у контексті нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу. З огляду на це всі регіони сучасної України доцільно поділити на шість основних груп, зважаючи на специфіку формування їхнього фінансово-інвестиційного потенціалу в нинішніх

умовах: прифронтові; звільнені з окупації; потенційно загрожені; умовного тилу; тиліві; прикордонні з ЄС.

1.2. Роль і місце фінансових ресурсів в регіональному розвитку

Нині, в умовах трансформаційних змін економіки України, фінансове забезпечення її конкурентоспроможного розвитку набуває великого значення. Визначено необхідність адаптації фінансової системи країни до євроінтеграційних вимог формування сприятливого середовища для економічного зростання. Водночас виникає необхідність вирішення проблемних питань у сфері залучення фінансових ресурсів шляхом об'єднання джерел їх надходження з метою підвищення ефективності управління фінансовим потенціалом у рамках реалізації фінансової політики України.

Актуалізація розробки ефективного механізму формування та використання фінансового потенціалу, дослідження його впливу на забезпечення збалансованого розвитку регіональної економічної системи потребує наукового обґрунтування та окреслення теоретичних і практичних підходів до його реалізації.

Теоретико-методологічне обґрунтування економічної сутності фінансового потенціалу та управління ним, переважно з метою інноваційного зростання країни та її регіонів, здійснили науковці, зокрема: А. Даниленко, Б. Бороніс, О. Ковалюк, М. Козоріз, Н. Краснокутська, М. Крупка, В. Мамонова, М. Скрипніченко, А. Соколов, С. Шумська та ін. Регіональні особливості формування та використання фінансового потенціалу досліджували М. Коваленко, Т. Мацеєвич, Г. Полєвик, Н. Радванська та ін. Незважаючи на значний внесок вітчизняних та зарубіжних науковців у питання фінансових ресурсів регіонів, окремі аспекти формування цих ресурсів в умовах трансформаційних змін в економічній системі країни та її регіонів потребують подальшого дослідження.

Диференціація регіонального розвитку є основою моніторингу складових сталого розвитку, в тому числі фінансової складової, з метою подальшого врахування територіальних особливостей у процесі формування фінансових ресурсів регіонів. При цьому стоїть завдання сприяти державі в напрямку зближення соціально-економічного розвитку регіонів через формування ефективної політики. Слід зазначити, що фінанси області є складовою частиною державних фінансів. Основою формування фінансового потенціалу є доходи і прибуток підприємств і населення, які розташовані та проживають на території регіону.

У науковій літературі існує значна кількість визначень поняття фінансових ресурсів регіонів. Так, фінанси регіону досліджували дослідники М. Коваленко, Т. Мацєвич, Г. Полєвик, Н. Радванська, обґрунтували їх як сфери взаємовідносин щодо кругообігу фінансових ресурсів, де здійснюється їх мобілізація, розподіл та організація раціонального використання. При цьому, за словами М. Коваленка, вони формуються за рахунок таких елементів, як: власні кошти суб'єктів господарювання, комерційна діяльність яких здійснюється у виробничій і невиробничій сферах; кошти кредитно-фінансових установ області, їх районних філій, а також філій кредитно-фінансових установ інших областей, що діють на території даної області; кошти громадських організацій, неприбуткових фондів; кошти населення, зокрема поточні грошові надходження та заощадження в різних формах; кошти регіональних органів влади (обласний бюджет), бюджети міст, селищ і районів. На макрорівні фінансовий потенціал підприємства розглядає О. Соколов, зводячи його до наявності фінансових можливостей з метою інвестування коштів у поточну діяльність, перспективного розвитку та нарощування його виробничого потенціалу, але без вказівки на джерела таких можливостей.

Через високий рівень тінізації національної економіки, як зазначає В. Боронос, необхідним є включення тіньового капіталу до фінансових ресурсів регіону та їх врахування у формуванні його фінансового потенціалу, оскільки

ці кошти реально існують і можуть бути використані для структурної перебудови економіки, розвитку соціальної сфери регіону, але реально не беруть участі в таких процесах, тому можуть розглядатися як потенційні інвестиційні ресурси.

Поряд з фінансовими ресурсами в обороті підприємств, організацій, населення фінансовий потенціал регіонів країни включає грошові кошти, які можуть бути залучені кредитно-фінансовою системою в процесі економічного зростання, а також інвестиційні ресурси, які утворюються внаслідок прискорення процесу відтворення.

Узагальнення наукових підходів до окреслення економічної сутності фінансового потенціалу дає змогу сформувати власне бачення цього трактування, яке визначається як сукупністю ресурсної забезпеченості (реальних і потенційно наявних фінансових ресурсів), так і можливостей країни (організаційні, управлінські, функціональні, інфраструктурні та адаптаційні) для накопичення фінансових ресурсів, їх трансформації у продуктивний фінансовий капітал, його перерозподілу між суб'єктами господарювання, а також використання цього капіталу для забезпечення збалансованого розвитку країни та її регіонів. Це також дає можливість обґрунтувати, що:

- фінансова система будь-якої держави формується на основі сукупності ланок фінансів регіонів, які, загалом, складають національну економіку. При цьому функціональність фінансових відносин проявляється як всередині однієї країни, так і за її межами у відносинах з іншими країнами економіки глобалізації;

- фінансовий потенціал визначається цілісною структурою, що складається з державних фінансів, фінансів місцевого самоврядування, фінансів підприємств і фінансів населення. Отже, фінансовий потенціал країни безпосередньо залежить від можливостей кожної з її складових.

Слід зазначити, що в сукупності вони становлять ресурсну базу формування фінансового потенціалу країни із збереженням особливостей їх

наповнення, виходячи з чинного законодавства України з питань формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів держави.

Враховуючи, що кожен учасник процесу формування фінансових ресурсів є одночасно учасником фінансових відносин за його межами, слід припускати, що лише частину власних фінансових ресурсів вони спрямовуватимуть на забезпечення соціально-економічного розвитку регіону. Зазначене обумовлює необхідність дослідження ресурсних можливостей кожного з джерел наповнення фінансового потенціалу, виходячи з таких вихідних положень, зокрема:

- приналежність до економіки країни, тобто всі суб'єкти, які беруть участь у створенні фінансового потенціалу країни, мають бути зареєстровані, розташовані чи проживати на її території;

- структуроутворюючі елементи угруповання джерел формування фінансового потенціалу країни, прийняті єдині правові вимоги до них щодо формування та розподілу фінансових ресурсів;

- від ефективності фінансово-господарської діяльності учасників процесу формування фінансового потенціалу залежить фінансова міцність країни. Водночас дієздатність суб'єктів господарювання значною мірою залежить від фінансової міцності країни.

Нині, коли фінансовий потенціал регіонів країни формується не лише за рахунок бюджетних коштів, разом із державою суб'єктами підприємницької діяльності виступають приватний бізнес і населення. Крім того, значна кількість джерел формування фінансових ресурсів, їх відносна відокремленість, хаотичність руху та взаємодії зумовлюють різноманітний характер суб'єктів ринкової економіки.

Таким чином, дослідження підтверджує, що статичне поняття «фінансові ресурси» поступово трансформується в динамічне поняття «фінансовий потенціал», для формування та раціонального використання якого доцільно планувати рух фінансових ресурсів незалежно від їх

походження, у т.ч. приватні власники, які також прагнуть отримати найбільший прибуток з найменшим ризиком.

В узагальненому вигляді фінансовий потенціал країни (регіону) за джерелами його виникнення поділяють на фінансовий потенціал зовнішнього та внутрішнього походження.

З нашої точки зору фінансовий потенціал зовнішнього походження включає субвенції та дотації з державного бюджету, кошти, які були залучені або запозичені суб'єктами господарювання та населенням із зовнішніх для регіону джерел, допомога з іноземних джерел. Фінансовий потенціал внутрішнього походження формується насамперед за рахунок коштів місцевих бюджетів, небюджетних фондів, підприємств і організацій області всіх форм власності та різних сфер діяльності, а також коштів населення, тобто коштів, які є внутрішніми для цього регіону.

Пріоритетним у визначенні джерел, що формують фінансовий потенціал, є їх територіальна приналежність, у межах якої створюється грошове накопичення доходів, як ми вже зазначали, це кошти суб'єктів господарювання та населення в результаті їх виробничо-господарської діяльності. Зосередження відповідних коштів дає можливість забезпечити безперервність розширеного відтворення та задоволення інших суспільних потреб.

При розрахунку фінансового потенціалу можна застосувати два підходи: диференційований, який передбачає визначення фінансового потенціалу основних джерел його формування, а саме фінансових ресурсів кожного регіону країни; інтегральний, що визначає загальну фінансову спроможність країни в реалізації цілей соціально-економічного розвитку. Проте залишаються питання, пов'язані з оцінкою ефективності використання фінансових ресурсів окремого регіону.

Дослідження виявили, що за однакової структури джерел формування регіональних фінансових ресурсів існують суттєві відмінності в показниках, що характеризують результати їх управління, зокрема за обсягом валового

регіонального продукту на одне господарство, середньою заробітною платою на одного працівника тощо.

У структурі фінансового потенціалу країни та її регіонів під впливом трансформаційних змін в економіці з'являються нові елементи. Таким чином, розвиток зовнішньоекономічної діяльності дає змогу включити до складу можливих фінансових ресурсів держави та її окремих регіонів цілу групу фінансових ресурсів зовнішнього походження, зокрема кредити Міжнародного валютного фонду, Європейський банк реконструкції та розвитку, інвестиції у пріоритетний розвиток вільних економічних зон і територій, запозичення на міжнародних фінансових ринках, технічна допомога іноземних неурядових фінансових установ. Кошти з перерахованих джерел можуть надаватися суб'єктам господарювання області, а також органам місцевого самоврядування з метою вирішення різноманітних соціально-економічних програм розвитку територій.

Значну роль в інвестиційному потенціалі окремого регіону, завдяки наявності достатньої кількості невикористаних фінансових ресурсів, відіграє кредитний потенціал місцевої банківської системи, оскільки позиковий капітал банківської системи визначає обсяг коштів, за рахунок яких система комерційних банків може збільшити масу грошей в обігу шляхом надання нових кредитів громадянам і фірмам. Проте, якщо позика позичальника не супроводжується належним майном чи іншою заставою, кошти кредитно-фінансової системи, зокрема банківських установ області, залишатимуться потенційним джерелом фінансових ресурсів, або будуть вилучені цим системи за межами області.

Ділова практика свідчить, що на сучасному етапі трансформаційних змін в економічній системі окремими джерелами формування фінансового потенціалу регіонів країни є кошти: переважно кошти місцевих бюджетів, державних і комунальних підприємств від приватизації чи оренди майна, акціонерних товариств. з управління корпоративними правами органів місцевого самоврядування.

Однією з основних передумов забезпечення збалансованого розвитку країни та її регіонів є достатність фінансових ресурсів для виконання покладених на органи державної влади та місцевого самоврядування функцій. Тому одним із пріоритетних векторів бюджетної політики області є формування фінансово самодостатніх територіальних громад, кожен член яких зацікавлений у нарощуванні фінансової спроможності, пошуку шляхів перетворення потенційно наявних фінансових ресурсів у реальні, ефективно використання наявних грошових коштів для фінансування важливих соціально-економічних програм, контроль з боку територіальної громади за ефективністю витрачання бюджетних коштів та відповідністю розміру сплачених податків розміру суспільних благ, які повинні отримати суб'єкти господарських відносин. Отже, управління економічним розвитком країни вийде на якісно новий рівень, де кожен член територіальної громади стане повноправним та активним учасником економічних відносин у країні (регіоні), які будуть формуватися на засадах участі і солідарності.

Дослідження показують, що найкращим варіантом комплексного відображення структури фінансового потенціалу є поєднання вищезазначених підходів, де структурну основу складають такі актори, як держава, підприємства, кредитно-фінансові організації, домогосподарства та зовнішні організації, що вступають у функціональні відносини (бюджетні, інвестиційні, накопичувальні), що проявляються і реалізуються через використання різноманітних фондів і джерел фінансових ресурсів.

Таким чином, фінансова самодостатність країни залежить від наявності фінансових ресурсів, стабільної фінансової спроможності, а забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіональної економічної системи значною мірою залежить від ефективного управління цими ресурсами.

Висновки до розділу 1 кваліфікаційної роботи

1. Фінансово-інвестиційний потенціал розвитку регіонів України формується під впливом таких чинників, як транспарентність влади, якість

інституційного середовища, розвиненість фінансової, інформаційної, інституційної та ринкової інфраструктури.

2. Основні механізми, які мають забезпечити формування фінансово-інвестиційного потенціалу розвитку регіонів є: інституційно-організаційний, інформаційно-комунікаційний і кластерний. Водночас ефективність застосування кожного з цих механізмів залежить від типу регіону та стратегічних цілей і тактичних завдань, які стоять перед ним у контексті нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу.

3. Всі регіони сучасної України доцільно поділити на шість основних груп, зважаючи на специфіку формування їхнього фінансово-інвестиційного потенціалу в нинішніх умовах: прифронтові; звільнені з окупації; потенційно загрозливі; умовного тилу; тиллові; прикордонні з ЄС.

4. Структурну основу фінансового потенціалу регіону складають такі учасники, як держава, підприємства, кредитно-фінансові організації, домогосподарства та зовнішні організації, що вступають у функціональні відносини (бюджетні, інвестиційні, накопичувальні), що проявляються і реалізуються через використання різноманітних фондів і джерел фінансових ресурсів.

5. Фінансова самодостатність країни залежить від наявності фінансових ресурсів, стабільної фінансової спроможності, а забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіональної економічної системи значною мірою залежить від ефективного управління цими ресурсами.

РОЗДІЛ 2

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ

2.1. Аналіз ресурсного та фінансового потенціалу Запорізького регіону

Запорізька область розташована у центральній частині України. Область межує: на заході – із Херсонською; на півночі – із Дніпропетровською; на сході – із Донецькою областями; на півдні – виходить до акваторії Азовського моря. Територія області займає 27,2 тис. км², що становить 4,5% території України. Протяжність з півночі на південь становить 208 км, зі сходу на захід – 235 км, тобто є достатньо територіально компактною. Адміністративний центр – м. Запоріжжя – розташований у північно-західній частині регіону, тобто близько половини території області знаходиться поза 100-кілометровою зоною його досяжності. Водночас до переваг забезпечення інтегрованості регіону слід віднести відсутність значних перепон природного характеру та наявність виходу до Азовського моря

Запоріжжя є надзвичайно багатим у геологічному розумінні регіоном; тут містяться численні родовища мінеральних та агрегатних ресурсів. Область багата на поклади рудних корисних копалин, зокрема залізних та марганцевих руд. Промислове значення мають родовища будівельних матеріалів: сірих та червоних гранітів, талько-магнезитів, вогнетривких глин, вапняків, пісковиків. Виявлено родовища бурого вугілля, графітів, каолінів. Є лікувальні грязі та мінеральні води. Частка регіону в сумарних запасах мінеральної сировини в Україні складає: пегматит – 88,06 % , апатит – 63,42 %, марганцева руда – 69,1 %, вторинні каоліни – 22,9 %, вогнетривкі глини – 8,6%. Для розробки перспективними видами корисних копалин є руди марганцю, апатит, фтор, графіт, скляна сировина (пісок кварцовий) та інше.

Завдяки значним темпам зростання світової економіки та активній зовнішньоекономічній діяльності в регіоні, процесам внутрішнього відновлення, що сприяли підвищенню фінансової спроможності місцевих бюджетів та збільшенню рівня доходів населення, а також рекордному врожаю економіка Запорізької області у 2021 році в цілому продемонструвала позитивну динаміку.

Так, за підсумками 2021 року індекс промислової продукції склав 105,7 % (8 місце серед регіонів, по Україні – 101,1 %), що забезпечено за рахунок збільшення виробництва в основних обсягоформуючих підвидах промисловості:

- металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування (39,5 % загальнообласного обсягу реалізації) – «плюс» 2,2 %;

- постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (24,4 % загальнообласного обсягу) – «плюс» 10,3 %;

- машинобудуванні (10,1 % загальнообласного обсягу) – «плюс» 16,5 %;

- добувній промисловості і розробленні кар'єрів (4,6 % загальнообласного обсягу) – «плюс» 1,9 %;

- виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (2,0 % загальнообласного обсягу) – «плюс» 10,9 %.

Разом з тим, скорочено обсяги у:

- виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (10,3 % загальнообласного обсягу) – «мінус» 12,6 %;

- текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (0,2 % загальнообласного обсягу) – «мінус» 7,5 %.

Загальний обсяг реалізованої промислової продукції за підсумками 2021 року склав 301,4 млрд грн (на 60,9 % більше, ніж у 2020 році), або 8,4 %

загального обсягу реалізованої промислової продукції по Україні (4 місце серед регіонів).

За січень 2022 року енергетичним комплексом області вироблено 4,9 млрд кВт годин електроенергії (на 9,0 % більше, ніж за січень 2021 року). За 2021 рік об'єктами відновлюваної енергетики було вироблено 2438,8 млн кВт годин електричної енергії, що на 19,3 % більше, ніж у 2020 році (2043,8 млн кВт годин).

Агропромисловий сектор області, з його високим рівнем виробництва зернових і технічних культур (майже 85 % припадає на продукцію рослинництва), забезпечує понад 4,0 % у загальнодержавному виробництві валової продукції сільського господарства. Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва у 2021 році становив 114,1 % (8 місце серед регіонів, по Україні – 114,4 %), в тому числі в сільгосп підприємствах – 117,2 %, на які припадає 67,0 % від загального обсягу продукції області. Показники збиральної кампанії 2021 року є одними з найвищих за всі роки незалежності України. Аграріями області намолочено 3846,9 тис. тонн зернових культур (на 28,4 % більше, ніж у 2020 році), при урожайності 38,0 ц/га (у 2020 році – 30,5 ц/га). Найбільшу питому вагу (71,0 %) займає пшениця, якої намолочено 2730,0 млн тонн (3 місце в Україні після Харківської та Одеської областей, на 30,2 % більше) при урожайності 38,8 ц/га (у 2020 році – 31,5 ц/га). Соняшнику намолочено 1058,4 тис. тонн (5 місце) при урожайності 19,9 ц/га (у 2020 році - 16,1 ц/га). Водночас, розвиток галузі тваринництва (припадає 15 % загального обсягу виробництва) продовжує стримувати низка об'єктивних чинників, серед них: високий рівень конкуренції на внутрішньому ринку молочної продукції з іноземною, виробництво якої у більшості країн субсидіюється на високому рівні, а також низькі закупівельні ціни на молоко у господарств населення, що призводить до недоотримання прибутків товаровиробниками та високого ризику банкрутства підприємств; відсутність зацікавленості у вирощуванні худоби через збільшення витрат на її утримання, високий рівень енергоємності

процесів та нерентабельність виробництва продукції. Як наслідок, обсяги виробництва продукції тваринництва за підсумками 2021 року скоротилися на 17,6 %, у тому числі в сільгосп підприємствах – на 29,6 %. У розрізі основних підвидів тваринницької продукції негативний внесок мало скорочення виробництва у 2021 році: м'яса у живій вазі – на 6,6 % (до 58,2 тис. тонн); молока – на 10,6 % (до 180,6 тис. тонн), яєць від птиці всіх видів – на 35,2 % (до 372,6 млн штук). На 01.01.2022 в усіх категоріях господарств налічується 53,8 тис. гол. великої рогатої худоби (78,4 % до 01.01.2021), у т.ч. 28,4 тис. гол. корів (74,2 %); поголів'я свиней – 125,7 тис. гол. (71,1 %), овець та кіз – 54,1 тис. гол. (93,3 %), птиці – 2,7 млн. гол. (68,7 %).

Сприятлива кон'юнктура на зовнішніх сировинних ринках, нові експортні замовлення позитивно вплинули на показники зовнішньоекономічної діяльності регіону. Так, зовнішньоторговельний оборот товарів у 2021 році склав 6787,3 млн дол. США і збільшився порівняно з 2020 роком в 1,6 рази. Зовнішньоторговельні операції проводились з партнерами із 167 країн світу. Обсяг експортних поставок склав 4741,2 млн дол. США та збільшився на 62,2 % (по Україні збільшення – на 38,4 %). У структурі експорту товару основу склали недорогоценні метали та вироби з них (61,0 % загального обсягу експорту товарів), машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (12,2 %), продукти рослинного походження (7,0 %), жири та олії тваринного або рослинного походження (6,8 %), мінеральні продукти (6,3 %). Експортні поставки товарів на ринок ЄС збільшилися у 2,2 рази у порівнянні з 2020 роком та становлять 1559,4 млн дол. США, або 32,9 % від загальнообласного експорту. Серед країн світу найбільше екпортувалися товари до Туреччини – 12,1 %, Російської Федерації – 10,4 %, Польщі – 6,5 %, США, Китаю – 6,4 % (відповідно), Італії – 4,9 %, Чехії – 3,3 %, Болгарії – 3,2 %. Обсяг імпорتنних поставок склав 2046,1 млн дол. США та збільшився на 67,5 % (по Україні збільшення – на 34,0 %). Переважна частина імпорту – це мінеральні продукти (32,2 %), недорогоценні метали та вироби з них (21,3 %), машини,

обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (18,5 %), живі тварини, продукти тваринного походження (5,1 %). Імпорتنі поставки товарів в область з країн ЄС збільшилися на 23,0 % у порівнянні з 2020 роком та становлять 566,9 млн дол. США, або 27,7 % від загальнообласного імпорту. Серед країн світу найбільше продукції імпортувалося з Російської Федерації – 29,2 %, Китаю – 13,3 %, Туреччини – 8,1 %, Німеччини – 7,0 %, Польщі – 5,2 %, США – 3,5 %. У зовнішньоекономічній діяльності Запорізької області обсяг експорту товарів традиційно переважає над імпортом. За підсумками 2021 року позитивне сальдо склало 2695,1 млн дол. США, що в 1,6 рази більше, ніж за 2020 рік (1702,1 млн дол. США). Обсяг обороту роздрібною торгівлю у 2021 році склав 62,3 млрд грн (7 місце серед регіонів), що становить до 2020 року у порівнянних цінах 106,3 % (12 місце, по Україні – 105,1 %). Індекс споживчих цін області у січні 2022 року по відношенню до грудня 2021 року склав 101,6 % (17-23 місце серед регіонів, по Україні – 101,3 %), у т.ч. на продукти харчування та безалкогольні напої – 103,0 % (19 місце, по Україні – 102,5 %).

Однією із основних складових інвестиційної діяльності є залучення капітальних інвестицій. За підсумками січня-вересня 2021 року обсяг капітальних інвестицій склав 11,7 млрд грн (3,5 % від загального обсягу по Україні – це 9 місце серед регіонів), що на 44,8 % більше, ніж у аналогічному періоді 2020 року (3 місце, по Україні – 109,7 %), що зумовлено відновленням інвестиційної активності підприємств реального сектору, а також нарощуванням темпів виконання проєктів «Великого будівництва». Обсяг капітальних інвестицій на одну особу населення (розрахунково) становить 6951,4 грн проти 4154,8 грн – за аналогічний період 2020 року. Традиційно найбільше капітальних інвестицій освоєно в промисловій галузі регіону (5,9 млрд грн, або 50,4 % від загального обсягу) та сільському господарстві (1,6 млрд грн, або 13,6 %). Найбільшу питому вагу в обсязі капітальних інвестицій мали інвестиції в матеріальні активи – 11,5 млрд грн (98,9 %), з яких зокрема, у машини, обладнання, інвентар та транспортні

засоби – 55,2 %, у будівлі та споруди – 38,5 %. Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємств та організацій – 7,9 млрд грн (68,0 % загального обсягу), кошти державного бюджету – 2,9 млрд грн (25,1 %), кошти місцевих бюджетів – 591,0 млн грн (5,1 %), кредити банків та інші позики – 139,7 млн грн (1,2 %). Капітальні інвестиції у житлове будівництво у порівнянні з аналогічним періодом 2020 року зменшилися на 41,4 % і склали 72,7 млн грн (або 0,6 % загального обсягу).

У 2021 році відновлено позитивну динаміку щодо зовнішніх інвестицій. Так, загальний обсяг прямих інвестицій в області (інструменти участі в капіталі) на 30.09.2021 (- за останніми офіційними даними Національного банку України «Статистика зовнішнього сектору України») склав 2006,5 млн дол. США (5 місце серед регіонів, або 4,4 % загального обсягу прямих інвестицій України), що на 40,5 % більше, ніж на початок року (1427,8 млн). Протягом 9 місяців 2021 року в економіку області закордонними інвесторами вкладено 2,9 млн дол. США прямих інвестицій (інструменти участі в капіталі, крім реінвестування доходів). Обсяг прямих інвестицій в області в розрахунку на одну особу становив 1217,2 дол. США.

Рівень оплати населенням житлово-комунальних послуг за грудень 2021 року по області склав 67,9 %, що на 3,4 відсоткових пунктів менше, ніж за грудень 2020 року.

На 31.12.2021 заборгованість населення по видах житлово-комунальних послуг становила:

- постачання теплової енергії та гарячої води – 1852,7 млн грн (збільшилась на 14,4 % з початку 2021 року);
- постачання та розподіл електричної енергії – 528,2 млн грн (збільшилась на 24,8 %);
- водопостачання та водовідведення – 373,9 млн грн (збільшилась на 12,0 %);

– управління багатоквартирним будинком – 409,2 млн грн (збільшилась на 8,8 %);

– поводження з побутовими відходами – 74,1 млн грн (збільшилась на 20,5 %).

Середньомісячна заробітна плата по області за 2021 рік склала 13782,3 грн (5 місце серед регіонів, по Україні – 14014,24 грн) і збільшилась у порівнянні з 2020 роком на 19,3 % (по Україні – на 20,9 %). Індекс реальної заробітної плати у 2021 році по відношенню до 2020 року склав 109,7 % (18 місце, по Україні – 110,5 %). Загальна сума заборгованості із виплати заробітної плати по області станом на 01.01.2022 склала 78,5 млн грн (зменшилась у порівнянні з 01.12.2021 на 7,5 млн грн, або на 8,8 %), у тому числі на: економічно активних підприємствах – 62,0 млн грн; підприємствах, які знаходяться у процедурах відновлення платоспроможності або визнання боржника банкрутом – 16,5 млн грн. Сума боргу на підприємствах, які припинили подавати звіти у 2019-2020 роках, на 01.01.2022 становила 6,0 млн грн. Борги на 10 підприємствах державного сектору економіки області склали 55,2 млн грн, або 70,3 % від загальної суми заборгованості.

Пожвавлення економічної діяльності позначилося на показниках ринку праці. Так, кількість зареєстрованих безробітних громадян на 01.01.2022 становила 14,3 тис. осіб, що на 33,1 % менше, ніж на 01.01.2021 (21,4 тис. осіб). Навантаження на одне вільне робоче місце становило 25 безробітних проти 45 – на початок 2021 року. Крім того, кількість вакансій, поданих до служби зайнятості області, на 01.01.2022 збільшилася на 19,5 % порівняно з 01.01.2021 (571 од. проти 478 од.). За допомогою служби зайнятості в області у 2021 році працевлаштовано 20598 осіб, що на 48 осіб (на 0,2 %) більше, ніж у 2020 році, проходили професійне навчання – 1291 особа (на 27,0 % менше), брали участь у громадських роботах – 2611 осіб (на 50,5 % менше).

Кількість зареєстрованих безробітних громадян, які отримували допомогу по безробіттю, на 01.01.2022 становила 12,5 тис. осіб; середній розмір допомоги по безробіттю у 2021 році склав 4064,0 грн.

Мобілізація, розподіл і використання фінансових ресурсів, залучених для забезпечення певної діяльності, здійснюються в процесі проведення фінансової політики.

Фінансова політика - це управління формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів регіону метою вирішення поставлених задач.

Фінансова політика проводиться з урахуванням вимог фінансово-кредитного механізму, який діє в країні, а також регіональних, галузевих та інших особливостей фінансового розвитку. Фінансова політика має за мету вирішення певних задач шляхом використання відповідних інструментів.

Фінансова політика проводиться різними суб'єктами: державними, місцевими органами управління, менеджерами підприємств і установ, правліннями спільних підприємств, окремими громадянами та їх об'єднаннями, іноземними особами та ін.

В загальному визначенні фінансова політика зводиться до - мобілізації і використання фінансів з метою вирішення поставлених задач. Фінансова політика проводиться на різних рівнях: держави, регіону, підприємств і установ, об'єднань, домогосподарств, міжнародних утворень та ін. На кожному рівні мобілізація і використання фінансових ресурсів направлена на досягнення певних цілей.

Основою вдалої фінансової політики є ефективний бюджетний процес, який здійснюється у регіоні.

Бюджетування – це вирішальне завдання розподілу доходів та позикових коштів для досягнення економічних та соціальних цілей в країні. Місцеве бюджетування є важливим, оскільки дає змогу планувати та керувати своїми фінансовими ресурсами для підтримки реалізації різних програм та проектів, які найкраще сприяють розвитку окремого регіону. За рахунок бюджету органи місцевого самоврядування можуть визначати пріоритети та вводити в дію програми та політику в межах обмежень своєї фінансової спроможності, продиктованих економічними умовами.

Законодавчо закріплені бюджетні правила дозволяють мінімізувати залежність місцевої бюджетної системи від волатильності цін на вітчизняному ринку товарів та послуг, підвищити значення довгострокового фінансового прогнозування доходів і витрат та сформувати в необхідних обсягах суверенні фонди місцевих бюджетів.

Проаналізуємо стан бюджетування Запорізького регіону за період 2020-2021 рр.

Протягом 2020 року до обласного бюджету надійшло 2444,8 млн. грн доходів (92,6 % від плану), з них до загального фонду -2187,2 млн.грн, спеціального фонду – 257,6 млн. грн. Із 3964,0 млн. грн. доходів загального фонду 44,7 % або 1774,1 млн. грн склали трансферти з державного бюджету, а 55,2 % або 2187,2 млн. грн – закріплені доходи. Крім того, 2,7 млн. грн отримано по загальному фонду з місцевих бюджетів області на співфінансування. В структурі доходів спеціального фонду закріплені доходи склали 21,6% або 257,6 млн.грн, трансферти з державного бюджету 75,4 % або 899,2 млн.грн. Крім того, отримані інші субвенції з місцевих бюджетів області в обсязі 36,1 млн.грн на співфінансування інвестиційних проектів в рамках реалізації регіональних програм, зокрема на будівництво амбулаторій та придбання шкільних автобусів.

У 2020 році по Запорізькій області до бюджетів всіх рівнів надійшло 22,5 млрд. грн закріплених доходів, в тому числі до державного бюджету – 8,5 млрд. грн, до місцевих бюджетів міст обласного значення, районів та територіальних громад – 11,6 млрд. грн та до обласного бюджету надійшло 2,4 млрд. грн.

Всього до загального фонду обласного бюджету надійшло 2187,2 млн. грн власних доходів, з них: податок на доходи фізичних осіб – 76,9 % у загальному обсязі надходжень (1683,0 млн. грн); плата за спеціальне використання природних ресурсів – 11,3% (247,1 млн. грн); податок на прибуток – 8,8 % (192,3 млн. грн); плата за адміністративні послуги – 2,4 %

(52,7 млн. грн); інші платежі – 0,3% (6,4 млн.грн); плата за оренду комунального майна – 0,3 % (5,7 млн. грн).

Виконання плану доходів загального фонду, затвердженого обласною радою на 2020 рік, становить: податок та збір на доходи фізичних осіб – 94,2 %; податок на прибуток підприємств – 61,8 %; рентна плата за спеціальне використання води – 81,8 %; рентна плата за користування надрами – 140,8 %; неподаткові надходження – 111,6 % (у тому числі плата за надання адміністративних послуг – 110 %, плата за оренду комунального майна – 80,7 %).

На збільшення надходжень податку на доходи фізичних осіб вплинуло підвищення відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» мінімальної заробітної плати: з 1 січня 2020 року з 4 173 грн до 4 723 грн, з 1 вересня – до 5 000 грн; та прожиткового мінімуму для працездатних осіб (до 2 270 грн на кінець року). За підсумками 2020 року середньомісячна заробітна плата по області зросла на 10,3 % і склала 11 556 грн.

Невиконання плану пов'язано зі зменшенням ділової активності підприємств більшості платників податків внаслідок запровадження карантину Кабінетом Міністрів України. Основною причиною недовиконання плану надходжень податку на прибуток на 118,8 млн. грн є скорочення податкових зобов'язань по підприємствах металургійної галузі внаслідок зменшення рентабельності виробництва за рахунок падіння цін на металопродукцію на світових ринках з одночасним зростанням цін на сировину і енергоносії. Планові показники по рентній платі за спеціальне використання води не виконані на 26,4 млн. грн через зменшення обсягів фактично використаної води в порівнянні з 2019 роком по ВП «Запорізька АЕС» ДП «НАЕК «Енергоатом» (на 26,6 %), по ВП «Запорізька ТЕС» АТ «ДТЕК «Дніпроенерго» (на 17,6 %), по Філії «Дніпровська ГЕС» ВАТ «Укргідроенерго» (на 30,2 %), що призвело до зменшення нарахувань податку.

Показники доходів бюджету наведені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Доходи загального та спеціального фонду Запорізького регіону

Доходи бюджету	Фактично надійшло у 2020 році, тис. гри.	Затверджено з урахуванням змін на 2021 рік, тис. гри.	Фактично надійшло у 2021 році, тис. гри.	Виконання плану, %	Приріст (зменшення) факту 2021 року до факту 2020 року, %
Доходи загального фонду, у т.ч.	2 187 203,2	2 868 750,2	3 246 609,7	113,2	48,4
Податок та збір на доходи фізичних осіб	1 683 043,7	1 972 566,8	1 981 960,5	100,5	17,8
Податок на прибуток підприємств	192 253,1	414 626,9	655 596,3	у 1,6 рази	у 2,4 рази
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	247 056,4	416 006,0	543 652,2	130,7	120,1
Доходи від власності та підприємницької діяльності	1 440,7	2 288,4	3 046,7	133,1	111,5
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	59 093,3	58 536,2	57 518,4	98,3	-2,7
Інші неподаткові надходження	4 309,5	4 717,0	4 827,5	102,3	12,0
Надходження від продажу основного капіталу	6,4	8,8	8,0	91,4	25,5
Доходи спеціального фонду, у т.ч.	257 635,0	245 922,0	280 811,5	114,2	9,0
Екологічний податок	93 250,6	103 813,2	100 406,6	96,7	7,7
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	16,9		9,7		-42,9
Доходи від власності та підприємницької діяльності	188,8		1 048,7		у 4,6 рази
Інші неподаткові надходження	1 080,7	1 026,0	940,2	91,6	-13,0
Власні надходження бюджетних установ	163 098,0	141 082,8	178 401,0	126,5	9,4
Доходи від операцій з капіталом			5,4		
Разом доходів	2 444 838,2	3 114 672,2	3 527 421,2	113,3	44,3

До обласного бюджету Запорізької області протягом 2021 року надійшло за доходами загального та спеціального фондів 6607480,3 тис.грн, в т.ч.:

- закріплених доходів - 3527421,2 тис.грн, що складає 113,3 % від річного плану;
- дотацій і цільових субвенцій - 3051590,4 тис.грн, що складає 97,7 % від річного плану;
- трансфертів з інших місцевих бюджетів – 28 468,8 тис. грн, що складає 80,5 % від річного плану.

Надходження закріплених доходів за рік у порівнянні з відповідним періодом 2020 року збільшилися на 1 082 583,0 тис. грн або на 44,3 %. До загального фонду обласного бюджету надійшло 3 246 609,7 тис. грн, що на 377 859,4 тис. грн або на 13,2 % більше планового показника на рік та на 1 059 406,5 тис. грн або на 48,4 % більше, ніж за відповідний період 2020 року. Фактичні надходження податку на доходи фізичних осіб становлять 1 981 960,5 тис. грн, що на 9 393,7 тис. грн або на 0,5 % більше планового показника на рік.

В порівнянні з відповідними надходженнями за 2020 рік податку надійшло більше на 298 916,8 тис. грн або на 17,8 %. Податку на прибуток підприємств за рік надійшло 655 596,3 тис. грн, що на 240 969,4 тис. грн або на 58,1 % більше планового показника на рік. В порівнянні з відповідними надходженнями за 2020 рік податку надійшло більше на 463 343,2 тис. грн або у 3,4 рази. Надходження з рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів за рік склали 543 652,2 тис. грн, що на 127 646,3 тис. грн або на 30,7 % більше планового показника на рік. В порівнянні з відповідними надходженнями за 2020 рік рентних платежів надійшло більше на 296 595,8 тис. грн або у 2,2 рази. До спеціального фонду надійшло 280 811,5 тис. грн, що складає 114,2 % планового показника на рік. В порівнянні з відповідним періодом минулого року надходження збільшилися на 23 176,5 тис. грн або на 9,0 %. Екологічного податку надійшло 100 406,6 тис. грн, що

на 3 406,6 тис. грн або на 3,3 % менше планового показника на рік. В порівнянні з відповідними надходженнями за 2020 рік податку надійшло більше на 7 156,0 тис. грн або на 7,7 %. Власні надходження бюджетних установ склали 178 401,0 тис. грн, або 126,5 % до річного плану. Це на 15 303,0 тис. грн (на 9,4 %) більше фактичних надходжень у 2020 року.

Обсяг здійснених видатків обласного бюджету становить 5 277,9 млн. грн (90,4 % до плану), що у 1,7 рази менше у порівнянні з 2019 роком, з них:

– видатки загального фонду - 3 760,2 млн. грн (94,6 % до плану), що у 2,1 рази менше у порівнянні з 2019 роком, з них трансферти, спрямовані іншим бюджетам – 21,4% або 804,2 млн. грн, видатки головних розпорядників – 78,6 % або 2 956,0 млн. грн;

– спеціального фонду – 1 517,7 млн. грн (81,4 % до плану), що на 12,0 % більше у порівнянні з 2019 роком, з них трансферти, спрямовані іншим бюджетам – 8,7 % або 131,5 млн. грн, видатки головних розпорядників – 91,3 % або 1 386,2 млн. грн.

У зв'язку з недовиконанням доходної частини загального фонду обласного бюджету облдержадміністрацією, в другому півріччі 2020 року, була проведена робота щодо обмеження фінансування видатків обласного бюджету. В результаті проведеної роботи вдалося виплатити заробітну плату працівникам обласних закладів, а також пільгові пенсії та стипендії. Кредиторська заборгованість по захищених видатках станом на 01.01.2021 відсутня. По інших незахищених видатках головних розпорядників коштів обласного бюджету кредиторська заборгованість становить 5,0 млн. грн.

У 2020 році за рахунок коштів обласного бюджету утримувалося 131 бюджетна установа та заклад. Із загальної кількості бюджетних установ у Департаменті охорони здоров'я функціонувало 10 закладів; освіти і науки – 58; культури, туризму, національностей та релігій – 15; соціального захисту населення – 15; управлінні молоді, фізичної культури та спорту – 23; службі у справах дітей – 7 та інші – 3 установи.

У 2020 році у загальному обсязі видатків загального фонду обласного бюджету – 2 956,0 млн. грн, видатки на освіту склали – 1 471,7 млн. грн (49,8 %), охорону здоров'я – 801,5 млн. грн. (27,1 %), соціальний захист та соціальне забезпечення – 385,1 млн. грн (13,0 %), культуру і мистецтво – 156,4 млн. грн (5,3 %), молодь, фізичну культуру і спорт – 66,1 млн. грн (2,2 %), органи місцевого самоврядування – 61,6 млн. грн (2,1 %), інші видатки – 13,6 млн. грн (0,5 %). Динаміка загального фонду бюджету Запорізького старопромислового регіону наведено в таблиці 2.4.

У 2020 році у загальному обсязі видатків загального фонду обласного бюджету – 2 956,0 млн. грн, видатки по Департаменту освіти склали - 1 341,7 млн. грн (92,8 % до плану), Департаменту охорони здоров'я - 871,4 млн. грн. (96,3 %), Департаменту соціального захисту населення - 329,9 млн. грн (93,2 %), Департаменту культури і туризму - 202,2 млн. грн (94,0 %), Управлінню молоді та спорту - 87,6 млн. грн (92,9 %), Обласній раді - 61,6 млн. грн (92,8 %), Службі у справах дітей - 42,5 млн. грн (96,8 %), Департаменту ЖКГ - 11,2 млн. грн (97,4 %), Обласній державній адміністрації - 5,6 млн. грн (100 %), Департаменту агропромислового розвитку - 1,0 млн. грн (100 %), Департаменту промисловості - 0,8 млн. грн (57,1 %), Департаменту економічного розвитку - 0,4 млн. грн (57,1 %), Департаменту інформаційної діяльності - 0,1 млн. грн (12,5 %) [28].

Загальний обсяг видатків загального фонду обласного бюджету у 2020 році до 2019 року в цілому зменшився на 955,6 млн. грн (або 24,4 %). Зменшення склалося по галузі «Охорона здоров'я» на 987,2 млн. грн (або на 55,2 %) у зв'язку з тим, що з 1 квітня 2020 року видатки на оплату медичних послуг комунальним закладам охорони здоров'я за договорами з Національною службою здоров'я України щодо медичного обслуговування населення в рамках програм медичних гарантій здійснюються з державного бюджету відповідно до Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення»;

Таблиця 2.2

Динаміка видатків загального фонду бюджету Запорізької області

Видатки загального фонду	Виконано за 2020 рік, тис. грн.	Затверджено з урахуванням змін на 2021 рік, тис. грн.	Виконано за 2021 рік, тис. грн.	Виконання плану, %	Приріст (зменшення) факту 2021 року до факту 2020 року, %
Державне управління	61 583,4	66 033,9	64 989,2	98,4	5,5
Освіта	1 471 664,4	1 832 939,3	1 813 817,3	99,0	23,2
Охорона здоров'я	801 533,9	461 229,1	450 033,8	97,6	-43,9
Соціальний захист та соціальне забезпечення	385 110,0	446 737,7	443 499,3	99,3	15,2
Культура і мистецтво	156 442,8	185 546,2	182 982,0	98,6	17,0
Фізична культура і спорт	66 080,5	82 868,5	81 661,3	98,5	23,6
Житлово-комунальне господарство	5 119,4	5 494,4	5 494,4	100,0	7,3
Сільське і лісове господарство та мисливство	1 000,0	700,0	700,0	100,0	-30,0
Утримання та розвиток інфраструктури доріг	837,3	499,9	499,9	100,0	-40,3
Інші послуги, пов'язані з економічною діяльністю	2 736,7	9 070,5	8 038,6	88,6	у 1,9 рази
Запобігання та ліквідація надзвичайних ситуацій та наслідків стихійного лиха	0,0	4 726,5	4 628,0	97,9	
Інші заходи у сфері засобів масової інформації	131,0	800,0	666,9	83,4	у 4,1 рази
Резервний фонд	0,0	1 000,0		0,0	
Реверсна дотація	122 801,6	51 163,6	51 163,6	100,0	-58,3
Інші дотації з місцевого бюджету	0,0	5 431,0	5 431,0	100,0	
Субвенція з місцевого бюджету державному бюджету на виконання програм соціально- економічного та культурного розвитку регіонів	4 290,7	28 100,1	26 121,2	93,0	у 5,1 рази
Інші субвенції з місцевого бюджету	13 067,3	26 578,5	25 975,1	97,7	98,8
Довгострокові кредити індивідуальним забудовникам житла на селі та їх повернення	0,0	1 236,0	1 233,4	99,8	
Довгострокові кредити громадянам на будівництво / реконструкцію / придбання житла та їх повернення	2 648,7	2 688,4	2 688,4	100,0	1,5
Пільгові довгострокові кредити молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво/придбання житла та їх повернення	1 116,7	500,0	500,0	100,0	-55,2
Допомога населенню та суб'єктам господарювання, що постраждали внаслідок надзвичайної ситуації або стихійного лиха, за рахунок коштів резервного фонду місцевого бюджету	0,0	200,0	200,0	100,0	
Джерела фінансування, у т.ч. фінансування за рахунок зміни залишків коштів бюджетів	203 815,7	737 030,6	1 160 445,8		

«Соціальний захист населення» зменшення склало 22,8 млн. грн (або 5,6 %) у зв'язку з тим, що видатки соціального спрямування, які у 2019 році здійснювалися за рахунок відповідних субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам у 2020 році передані Міністерству соціальної політики України (надання при народженні дитини одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка») та у зв'язку з припинення діяльності, шляхом ліквідації, комунальної установи «Центр публічних закупівель» Запорізької обласної ради;

«Інші видатки» зменшення склало 27,3 млн. грн (або 66,7 %) у зв'язку з невиконанням в повному обсязі надходжень загального фонду обласного бюджету в меншому обсязі було профінансовано фінансова підтримка КП «Облводоканал», експлуатаційне утримання місцевих доріг, створення мінералізованих смуг та догляд за ними, заходи з підтримки малого підприємництва, кредитування молодіжного будівництва та сільських забудовників.

Але, в той же час, у порівнянні з 2019 роком приріст видатків загального фонду обласного бюджету склався по галузях: «Освіта» – 59,8 млн. грн, або 4,2 %; «Державне управління» (утримання апарату обласної ради) – 12,0 млн. грн або 24,2 %; «Культура і мистецтво» – 5,3 млн. грн або 3,5 %; «Фізична культура і спорт» – 4,6 млн. грн або 7,5 %.

За економічною ознакою структура видатків загального фонду обласного бюджету у 2020 році є наступною: заробітна плата з нарахуваннями – 74,7 % (2 208,7 млн. грн); оплата комунальних послуг та енергоносіїв – 7,1 % (210,9 млн. грн); придбання медикаментів – 2,6 % (77,3 млн. грн); продукти харчування – 4,3 % (125,6 млн. грн); видатки на соціальне забезпечення (стипендії, пенсії і допомоги, інші виплати населенню) – 6,0 % (178,4 млн. грн); інші поточні видатки та кредитування – 5,3 % (155,1 млн. грн).

Динаміка видатків спеціального фонду Запорізького старопромислового регіону наведені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.3

Динаміка видатків спеціального фонду бюджету Запорізької області

Видатки загального фонду	Виконано за 2020 рік, тис. гри.	Затверджено з урахуванням змін на 2021 рік, тис. гри.	Виконано за 2021 рік, тис. гри.	Виконання плану, %	Приріст (зменшення) факту 2021 року до факту 2020 року, %
Всього видатків, у т.ч.	1 514 586,4	2 513 194,7	2 200 509,0	87,6	45,3
Державне управління	16,5	2 369,0	2 296,4	96,9	у 137,8 рази
Освіта	144 415,0	239 080,1	208 259,7	87,1	44,2
Охорона здоров'я	174 467,3	318 544,0	308 024,0	96,7	76,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	64 669,6	61 061,5	66 170,1		2,3
Культура і мистецтво	3 833,7	12 409,3	12 411,0	100,0	у 2,2 рази
Фізична культура і спорт	887,2	33 298,0	29 733,7	89,3	у 32,5 рази
Житлово-комунальне господарство	9 952,3	30 999,9	3 042,1	9,8	-69,4
Будівництво та регіональний розвиток	72 892,7	288 412,0	250 944,8	87,0	у 2,4 рази
Транспорт, дорожнє господарство	893 556,6	1 180 671,1	990 998,5	83,9	10,9
Інші послуги, пов'язані з економічною діяльністю	2 649,6	10 670,9	10 459,8	98,0	у 2,9 рази
Охорона і раціональне використання природних ресурсів	19 050,5	16 324,2	13 399,9	82,1	-29,7
Обслуговування місцевого боргу	0,0	1 324,8	0,0	0,0	
Запобігання та ліквідація надзвичайних ситуацій та наслідків стихійного лиха	0,0	45,0	44,5	98,9	
Субвенція з місцевого бюджету державному бюджету на виконання програм соціально-економічного розвитку регіонів	1 050,3	73 765,3	71 923,1	97,5	у 67,5 рази
Субвенція з місцевого бюджету на здійснення природоохоронних заходів	86 209,8	88 692,2	85 108,0	96,0	-1,3
Інші субвенції з місцевого бюджету	41 138,0	155 069,5	148 487,8	95,8	у 2,6 рази
Надання пільгового довгострокового кредиту громадянам на будівництво (реконструкцію) та придбання житла	199,2	671,7	338,2	50,3	69,7
Повернення коштів, наданих для кредитування громадян на будівництво (реконструкцію) та придбання житла	-446,3	-317,8	-641,7	201,9	43,8
Надання державного пільгового кредиту індивідуальним сільським забудовникам	3 000,0	3 200,0	3 200,0	100,0	6,7
Повернення коштів, наданих для кредитування індивідуальних сільських забудовників	-3 000,0	-3 200,0	-3 200,0	100,0	6,7
Надання довгострокових кредитів громадянам на будівництво/ реконструкцію/ придбання житла	215,5	288,7	285,8	99,0	32,6
Повернення кредитів громадянам на будівництво / реконструкцію / придбання житла	-171,2	-184,7	-276,5	149,7	61,5
Повернення бюджетних позичок, наданих суб'єктам господарювання			-500,0		
Джерела фінансування, у т.ч.	324 732,8	0,0	733 672,2	0,0	0,0
Фінансування за рахунок залишків коштів на рахунках бюджетних установ	659,6		-9 608,4		
Фінансування за рахунок зміни залишків коштів бюджетів	324 073,2		743 280,6		

Видаткова частина загального фонду обласного бюджету 2021 року, без урахування цільових субвенцій та дотацій з державного бюджету, виконана в обсязі 3 170 323,4 тис. грн або 98,7 % до плану 2021 року. В порівнянні з відповідним періодом минулого року видатки збільшилися на 74 158,9 тис. грн, або на 2,4 %

Видатки спеціального фонду обласного бюджету за 2021 рік склали 2 540 400,0 тис. грн, що на 1 022 721,8 тис. грн, або на 67,4 % більше, ніж у відповідному періоді 2020 року. Заробітна плата працівникам установ соціально-культурної сфери виплачена у повному обсязі з урахуванням мінімальної заробітної плати та 1-го тарифного розряду єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів. Прострочена кредиторська заборгованість по захищених видатках станом на 01.01.2022 відсутня.

Управління бюджетними коштами є важливою частиною бюджетної політики і в значній мірі визначається станом бюджетного процесу, порядком планування, затвердження і виконання бюджету в частині витрат, а також контролем його виконання. Таким чином, вдосконалення практики бюджетування слід розглядати як важливий інструмент підвищення ефективності та результативності від державних витрат.

2.2. Дисбаланс та ризики регіонального розвитку економіки України в умовах нестабільності

Донедавна існуюча в Україні модель регіонального розвитку, сформована в умовах реалізації радянської політики розміщення продуктивних сил, характеризувалася високою концентрацією промислового потенціалу в окремих областях та поступовим нарощуванням їх економічної потужності. Ці регіони створили основну частку ВРП, експорту та доходів бюджету країни. На відміну від них, традиційно аграрні регіони вважалися малоконкурентоспроможними в умовах активного розвитку наукомісткого виробництва. Крім того, надлишкові західні регіони стали джерелом робочої

сили для всієї Європи. Відсутність своєчасного реформування успадкованої економічної структури регіонів та ефективної регіональної політики в нових економічних умовах спричинило втрату суттєвих можливостей вдосконалення та розвитку української економіки та подальшого збільшення концентрації економічної діяльності в ряді міст та регіонів, що призводить до зростання міжрегіональних та внутрішньорегіональних дисбалансів.

Такий територіальний розподіл економічного потенціалу України, міжрегіональна дезінтеграція економіки, поступове витіснення низки територій з економічного простору країни посилили протистояння між економічним центром і периферією, містом і селом, донорами і реципієнтами бюджету. Тому радянська модель регіонального розвитку була прогнозовано приречена як неспроможна забезпечити економічне зростання шляхом поширення імпульсів економічного розвитку та зберегти цілісність економічного простору країни. Варто зазначити, що недоліки такої моделі регіонального розвитку та ризику нерозуміння важливості просторового чинника економічного зростання та ролі регіональної політики в перспективі детально розглядалися українськими дослідниками

Фінансова криза 2008 року стала каталізатором неефективності управління регіональним розвитком, а окупація Криму Росією та військові дії в окремих районах Донецької та Луганської областей стали головним чинником дестабілізації процесів регіонального розвитку, що спричинило економічний спад через втрату контроль над деякою частиною території та її економічною спроможністю. Варто зазначити, що слабка регіональна політика в Україні, зокрема, щодо впливу на соціальну цілісність/згуртованість українського суспільства, ігнорування економічних та соціальних особливостей розвитку цих областей, відсутність адекватних заходів внутрішньої політики у відповідь на тривалу «м'яку» інтеграцію територій, що межують з Україною, із російським «зоною впливу», а також прогалини у зовнішній політиці щодо сусідніх країн намітили передумови російської військової агресії.

Масштабне російське вторгнення 24 лютого 2022 року призвело до економічної, соціальної та гуманітарної кризи в Україні, нових викликів, ризиків і проблем: щонайменше 12 мільйонів людей покинули свої домівки, 3,5 мільйони біженців (які завдяки різним ЄС програми підтримки, мають шанс залишитися 1,5-3 роки або навіть не повернутися в Україну), 8 мільйонів внутрішньо переміщених осіб [9] (тобто втрата людського капіталу та масштабний перерозподіл трудових ресурсів усередині країни), загрози продовольча безпека та фінансова стабільність країни, зупинка малого та середнього бізнесу та великих підприємств у зоні бойових дій, знищення критичної інфраструктури та житла, блокада морських портів (як наслідок, скорочення ключових експортних позицій), втрата доходів та засобів існування домогосподарств тощо значно ускладнюють життєдіяльність, виживання та розвиток усіх регіонів і територіальних громад, як тих, що знаходяться в тилу, так і тих, що знаходяться в зоні бойових дій чи на прифронтовій території. Безумовно, це буде найважливішим чинником реформування моделі просторового розвитку України у воєнний і повоєнний період.

Економічне зростання є основною кількісною характеристикою регіонального розвитку, оскільки тільки воно здатне забезпечити приріст ресурсів у довгостроковій перспективі, а отже, підвищення добробуту людей. Проте оцінка новітньої економічної історії України показує, що українська економіка за останні 30 років не досягла рівня 1991 року. У 2020 році український ВВП становив лише близько 60% від ВВП 1990 року. За цей час країни-сусіди подвоїли і навіть потроїли свій ВВП. Варто зазначити, що українська економіка принаймні двічі стикалася з шоковими ситуаціями: у 2008 році – через світову фінансову кризу та у 2014 році – через внутрішню дезорганізацію та зовнішню агресію, що спричинили глибокий спад: падіння у 2008 році становило 15,1 % (тобто найбільше за світу), а в 2014-2015 рр. - 15,8 % за два роки

Зазначені вище економічні кризи в економіці України супроводжувалися песимістичними структурними змінами в економіці – зменшенням частки переробної промисловості та зростанням частки сільського господарства у ВВП країни. На кінець 2020 року вони становили 10,5% і 9,3% відповідно. Структурна деградація економіки спричинила втрату її відтворювальних властивостей і визначила тенденцію до зниження, а не лише кризи, з якими зіткнулися Україна та світ [11].

На фоні інтенсивного зростання наукомісткого виробництва у світовій економіці Україна за останні десятиліття перетворилася на експортера низькомаржинальних товарів, у тому числі сільськогосподарського виробництва. Значення сільського господарства в економіці України зростає за останні 10 років: сільське господарство відіграє ключову роль у сучасній економіці України, забезпечуючи 9 % ВВП, 18 % зайнятості суб'єктів господарювання та 6 % податкових надходжень. Частка сільського господарства в українському експорті перевищує 40 % (рис. 2.1). Найбільш суттєві зміни частки сільського господарства у ВВП/експорті спостерігалися в роки економічної кризи, що свідчить про відносну стійкість галузі до кризових явищ: сільське господарство падає значно менше, ніж інші галузі в умовах економічної кризи.

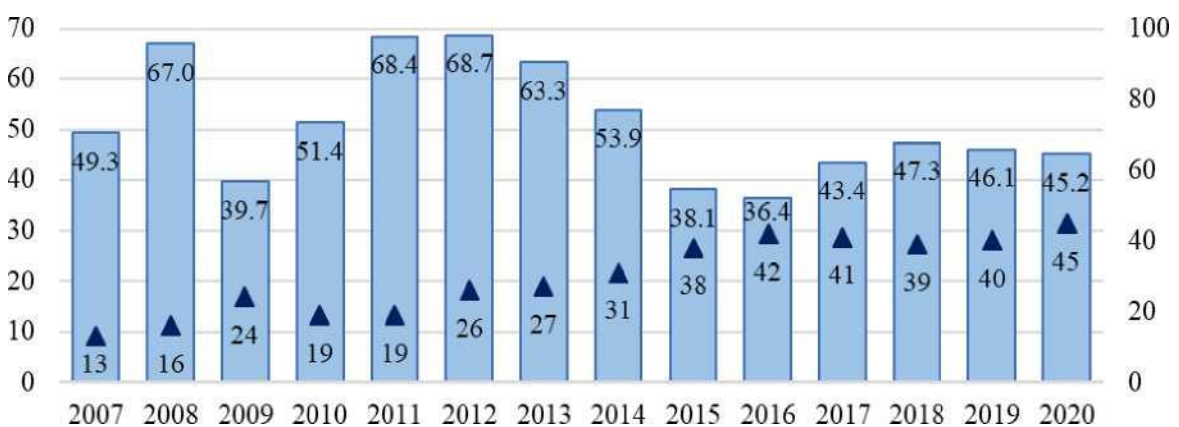

Рис.2.1. Динаміка українського експорту та частки сільського господарства, 2007-2020 рр.

Вищезазначені тенденції неминуче вплинули на економіку регіонів і стали передумовами структурних змін і просторової перепланування процесів економічної діяльності в Україні. Наскільки прогресивною є така трансформація та чи відповідає вона світовим тенденціям просторового розвитку?

Сучасна економічна наука доводить існування низки закономірностей економічного зростання на регіональному рівні, основними з яких є: регіони з більшою концентрацією економічної діяльності розвиваються швидше; вищі шанси на економічне зростання мають регіони, орієнтовані на наукомісткі види економічної діяльності та з високим рівнем інноваційної активності; економічне зростання може призвести до зростання міжрегіональної нерівності та дисбалансу в довгостроковій перспективі; економічно потужні регіони більш стійкі до фінансово-економічних криз.

Низка сучасних досліджень процесів регіонального розвитку [12-17] присвячена аналізу деяких із зазначених аспектів, але ми спробуємо проаналізувати ці закономірності більш комплексно з точки зору забезпечення економічного зростання України.

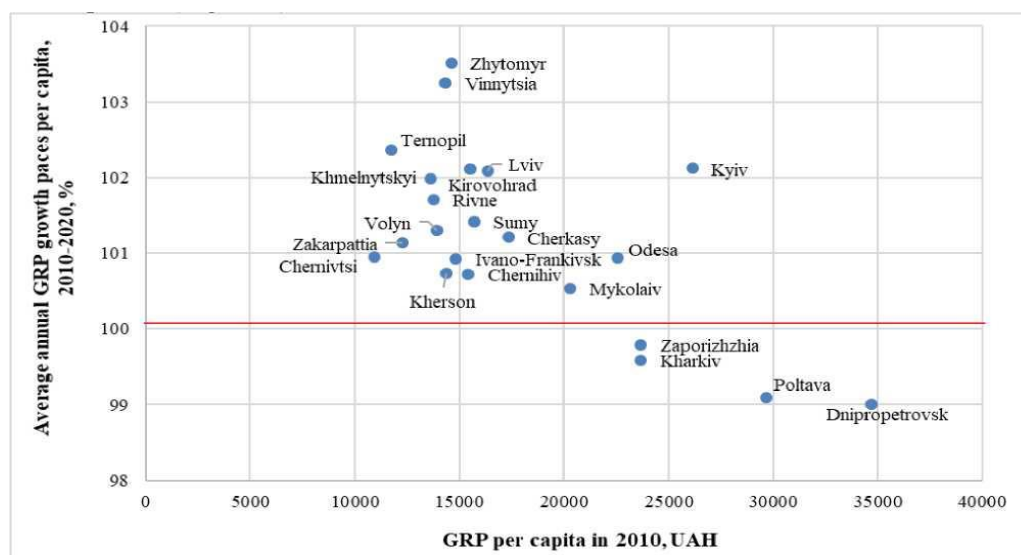

Рис 2.2. Залежність між середньорічними темпами зростання ВРП (2010-2020) та ВРП на душу населення у 2010 р.*

Примітка. *Донецька та Луганська області були виключені з розрахунків, оскільки їх економічна динаміка здебільшого зумовлена російською військовою агресією.

Оскільки основним підсумковим показником вимірювання економічного зростання на регіональному рівні є валовий регіональний продукт (ВРП), ми оцінюємо залежність між середньорічними темпами зростання ВРП та ВРП на душу населення в початковий період (рис. 2.2).

Результати розрахунків за 2010-2020 рр. виявляють групу регіонів України, які демонструють від'ємні середньорічні темпи економічного зростання в аналізованому десятилітті. Несподівано це група економічно найпотужніших регіонів – Дніпропетровська, Полтавська, Харківська та Запорізька області. Варто зазначити, що станом на 2020 рік ці чотири регіони виробляли близько четвертої частини українського ВРП! Водночас можна говорити про поступову втрату їх економічної спроможності (середньорічні темпи зростання ВРП цих регіонів нижчі за 100 %).

Усі інші регіони України мали темпи зростання понад 100 % за гірших вихідних умов (ВРП на душу населення нижчий, ніж у згаданих чотирьох регіонах (без Київської області)). Найвищі темпи зростання мали Житомирська та Вінницька області (понад 3 % щорічно), де ВРП на душу населення у 2010 році був нижчим за середньореспубліканський показник.

Отже, економічний розвиток регіонів України визначається чинниками, відмінними від початкової економічної спроможності, а десятирічні тенденції регіонального економічного зростання не підтверджують тезу про високі темпи розвитку економічно потужніших регіонів.

Причини такого становища необхідно з'ясувати при дослідженні структури економіки регіонів України та технологічності виробництва в регіоні. Оцінка структурних перетворень у регіональному вимірі дозволяє говорити про просторові особливості розвитку цих процесів.

Як не дивно, порівняння динаміки середньорічних темпів зростання ВРП і частки високо- та середньотехнологічної продукції у виробництві регіонів у 2010–2020 рр. свідчить про зворотний зв'язок між цими показниками (рис. 2.3). Тому характерною рисою регіонів України протягом останнього десятиліття є зростання економічної спроможності за рахунок

високо- та середньотехнологічної продукції, а не низькотехнологічної. Ці процеси яскраво відображаються у зниженні частки переробної промисловості у загальній валовій доданій вартості (ВДВ) регіонів у 2014-2020 роках.

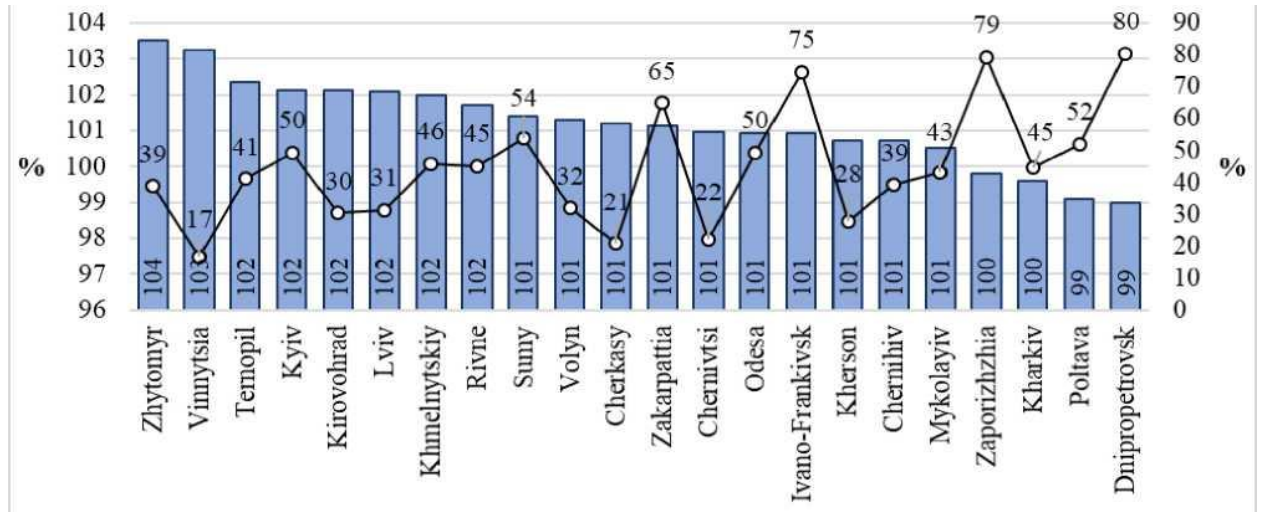

Рис.2.3. Динаміка середньорічних темпів зростання ВРП та частки високо- та середньотехнологічної продукції у виробництві регіону, 2010-2020 рр.

Фактично складається ситуація, коли швидше розвиваються регіони, орієнтовані на виробництво та експорт низькотехнологічної продукції, в тому числі сільськогосподарської. Аналіз залежності середньорічних темпів зростання ВРП від виробництва продукції сільського господарства в регіонах у 2010-2020 рр. дозволяє зробити такі висновки (рис. 5):

- усі без винятку регіони України за останнє десятиріччя збільшили виробництво сільського господарства;
- регіони-лідери за приростом ВРП є лідерами за приростом виробництва продукції сільського господарства (Житомирська, Вінницька, Хмельницька області). При цьому вони одночасно нарощують свої потужності як у рослинництві, так і в тваринництві;
- загальна динаміка економічного зростання в Україні визначається розвитком таких регіонів, як Запорізька, Дніпропетровська, Харківська, Полтавська області (у цих регіонах зосереджено понад четверту частину виробленого в Україні ВРП). Їх негативний тренд зумовлює від'ємні темпи

зростання ВРП в Україні в цілому. Падіння ВРП у цих регіонах супроводжується зростанням виробництва сільськогосподарської продукції, але не покриває втрати промислових потужностей.

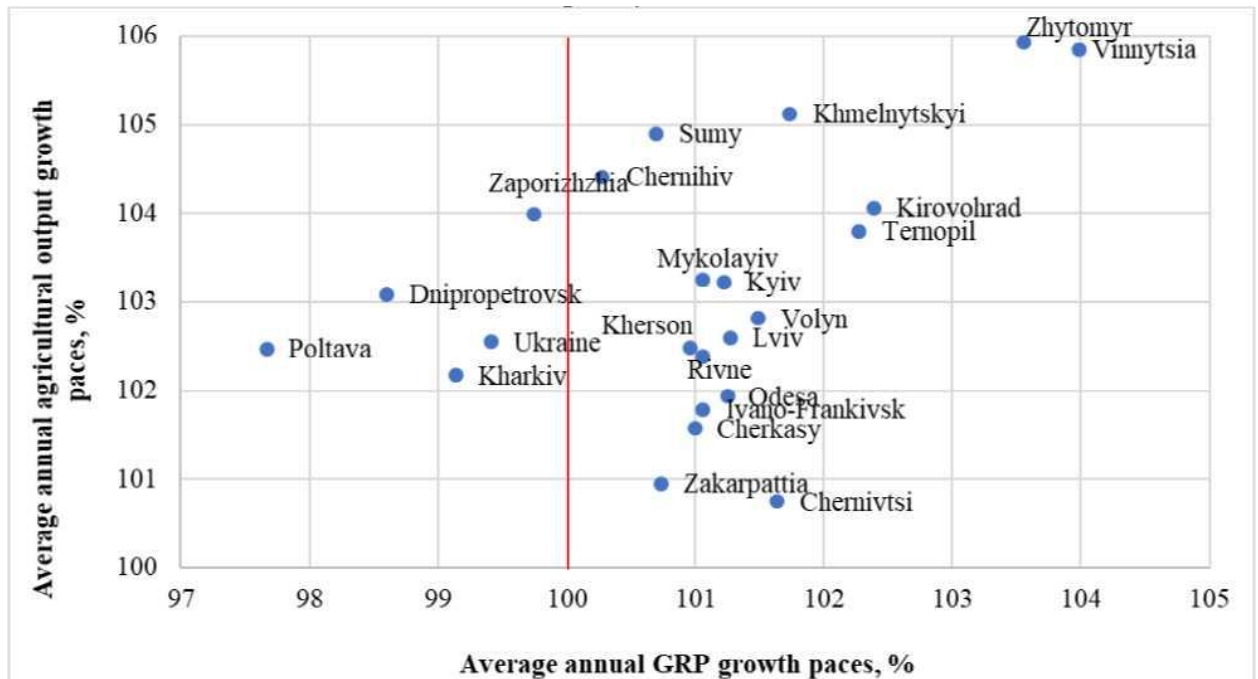

Рис.2.4. Залежність між середньорічними темпами зростання ВРП та сільськогосподарської продукції в регіонах у 2012-2020 рр

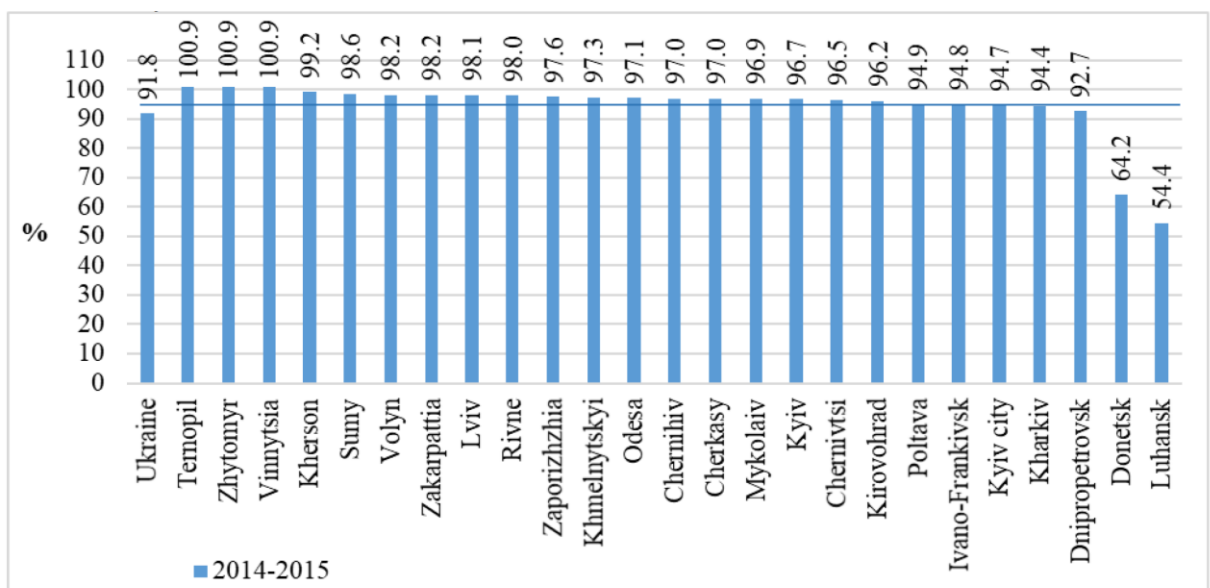
Тому українські регіони розвиваються не за загально визнаними світовими принципами розвитку – їхній економічний успіх забезпечує орієнтація на сільськогосподарську продукцію (як правило, низькомаржинальна), а не на високотехнологічні види економічної діяльності та інтенсивну інноваційну діяльність. Чи має ця стратегія розвитку шанси на успіх у довгостроковій перспективі?

Якщо говорити про перспективу, то необхідно активізувати надходження прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку регіонів. У регіонах-лідерах за темпами економічного розвитку (Вінницька, Житомирська, Кіровоградська області) протягом останніх років домінували такі тенденції: позитивний чистий приплив прямих іноземних інвестицій (на фоні негативного показника по Україні в цілому) суттєве збільшення іноземних інвестицій у виробництво, зокрема, переробну промисловість (на

фоні зниження інвестицій у сільське господарство) [19]. Варто підкреслити, що на нинішньому етапі економічне зростання в цих регіонах не трансформувалося в позитивні соціальні ефекти: рівень зайнятості та доходів тут залишається нижчим за середньодержавні показники, як і темпи зростання параметрів.

Динаміка міжрегіональних диспропорцій за основними економічними параметрами є одним із критеріїв ефективності процесів регіонального розвитку. Україна, як досить велика за площею країна, завжди характеризувалася суттєвими міжрегіональними дисбалансами регіональних економічних можливостей. Аналіз асиметрій свідчить про зростання міжрегіональної диференціації з 2,7 % річних середній приріст прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на душу населення в аналізованому періоді до 34,0 % капітальних інвестицій на душу населення.

Необхідно детально проаналізовано економічну поведінку українських регіонів та їхню стійкість до криз 2014–2015 та 2020 років, оскільки вони мали дуже просторово неоднорідний вплив на регіональну економічну динаміку. Порівняння динаміки зростання ВРП у ці періоди (рис. 2.5) доводить, що різні регіони демонстрували різну динаміку через різний характер цих криз.

(a)

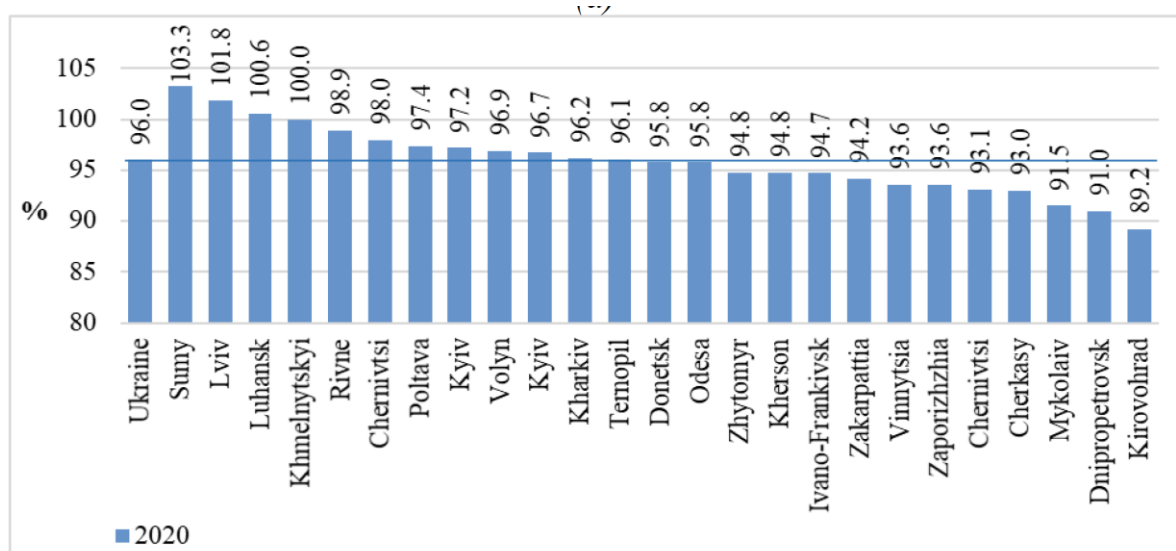

Рис.2.5. Порівняння темпів зростання ВРП
у кризові періоди: 2014-2015 (а) та 2020 (б)

Криза 2014-2015 років виявилася найскладнішою для регіонів, що межують з Російською Федерацією та традиційно орієнтованих на Російську Федерацію у зовнішній торгівлі. Водночас західні та центральні області відчули вплив кризи значно менше. Проте руйнівний вплив кризи спричинив значний відплив трудового та фінансового капіталу, фізичне руйнування виробничої та соціальної інфраструктури в одних (прикордонних з Росією) регіонах та зростання демографічного тягара в інших регіонах України.

Загальна економічна дестабілізація в Україні та світі у 2020 році, призупинення діяльності деяких галузей і компаній, зниження мобільності населення та бізнесу призвели до падіння ВВП України на 4%. Економічне зростання регіонів у 2020 році порівняно з попереднім роком характеризувалося позитивною динамікою роздрібного товарообігу попри карантинні обмеження в роздрібній торгівлі та негативною динамікою реальної заробітної плати, безробіття, виробництва промисловості та сільського господарства. Водночас в українських регіонах спостерігалися досить неоднорідні, а часом і суперечливі тенденції.

Криза 2020 року мала зовсім інше походження. Першими з обмеженнями зіткнулися західні регіони України, до яких пандемія дісталася

першими, а кількість хворих зростала найшвидше у першому-другому кварталі 2020 року. Проте варто зазначити, що Львівська область була однією з трьох областей. (разом із Сумською та Луганською), які продемонстрували позитивні темпи економічного зростання у 2020 році. Цікаво, що такі лідери за економічною та, зокрема, промисловою потужністю, як Дніпропетровська та Харківська області, виявилися дуже вразливими до економічних криз.

Аналіз тенденцій економічного розвитку регіонів України в умовах коронавірусної кризи показує, що вплив COVID-19 є територіально диференційованим, а його різноманітні ризики значною мірою зумовлені об'єктивними економіко-просторовими особливостями регіонального розвитку. Різні регіони демонструють диференційований рівень стійкості до криз, спричинених об'єктивними та суб'єктивними факторами. Водночас говорити про вищий рівень стійкості економічно потужніших регіонів немає підстав.

Створення сприятливого бізнес-клімату як безумовної передумови забезпечення стійкого економічного зростання країни та її регіонів було одним із пріоритетів протягом 30 років становлення України як незалежної держави. На досягнення цієї мети спрямована більшість реформ, які постійно здійснюються в країні. Загальна динаміка позиції України в світових економічних рейтингах свідчить про те, що проведені в Україні реформи вже значною мірою призвели до покращення бізнес-клімату в країні. Проте досягнуті результати не втілились у послідовну динаміку економічного зростання та підвищення рівня конкурентоспроможності України у світовій економіці. Тому говорити про ефективність цих реформ та створення в Україні середовища, яке б сприяло підприємництву та надходженню інвестицій в економіку, зарано.

Основними проблемами розвитку підприємницького середовища є низький рівень захисту інтелектуальної власності та активів суб'єктів господарювання, неефективна судова система в Україні, низька фінансова та

інвестиційна свобода бізнесу, відсутність доступу до кредитних ресурсів для започаткування та ведення підприємницької діяльності тощо. Це призвело до втрати промислових та енергетичних потужностей, низького рівня розвитку інфраструктури, низької продуктивності праці та надзвичайно низької ефективності більшості економічних і політичних інститутів.

Для виявлення регіональних особливостей якості бізнес-середовища в Україні ми використовуємо результати дослідження, проведеного Офісом кращого регулювання під назвою *Regional Doing Business*, яке демонструє дослідження умов ведення бізнесу в регіонах і містах України. Рейтинг *Regional Doing Business* розраховується як сума балів, які регіони набирають за шістьма компонентами: відкриття бізнесу, сплата місцевих податків, реєстрація земельної ділянки, отримання електроенергії, оформлення дозволів на будівництво та електронні послуги. Оцінку проводили за адаптованою методологією Світового банку на основі опитування підприємців з усіх регіонів України [21].

Аналіз компонентів *Regional Doing Business – 2020* (табл. 2.4) демонструє позитивні зміни в усіх регіонах України шляхом реєстрації компанії (від 64 до 80 балів із 100 можливих) та реєстрації земельної ділянки та отримання електроенергії (проте, щодо останні два компоненти, підприємці в ряді регіонів не бачать проблем у цих областях). Найскладніша ситуація в регіонах зі сплатою місцевих податків та електронними послугами. Практично в кожному регіоні підприємці відзначили функціонування цих сфер як незадовільне. Компонент «Сплата місцевих податків» вимірює навантаження на бізнес місцевими податками та прозорість даних щодо цих податків (інформація на сайтах місцевих рад).

Оцінка підприємцями цієї складової як незадовільна може свідчити про те, що місцеві ради намагаються встановити максимальні ставки місцевих податків для наповнення місцевих бюджетів, що впливає на місцевий бізнес-клімат.

Варто оцінити зв'язок між якістю бізнес-середовища в регіонах України та темпами зростання ВРП як підсумкового показника економічної активності. Оцінка (рис. 2.6) виділяє чотири групи регіонів:

– високі темпи зростання ВРП – висока якість бізнес-середовища (H – H). До групи входять лідери за темпами зростання – Житомирська, Вінницька, Волинська області, Київ та ін. Це свідчить про те, що їхній розвиток супроводжується покращенням місцевого бізнес-клімату (або навпаки, сприятливий бізнес-клімат забезпечує вищі середньорічні темпи економічного зростання цих регіонів) . Проте таких регіонів лише 8! Варто зазначити, що більшість із них покращили свої позиції порівняно з 2018 роком;

– високі темпи зростання ВРП – низька якість бізнес-середовища (H – L). Група регіонів є найчисленнішим. Позитивні темпи зростання в областях групи аж ніяк не забезпечуються покращенням підприємницького середовища. Крім того, більшість регіонів групи є аутсайдерами за якістю і втратою позицій у рейтингу;

– низькі темпи зростання ВРП – висока якість бізнес-середовища (L – H). Аналіз показує, що до групи входить лише 1 область – Дніпропетровська. У 2020 році Дніпропетровська область посіла 9 місце за легкістю ведення бізнесу, підвищивши свій рейтинг на 3 позиції. Тому в регіоні поступово створюється сприятливе бізнес-середовище шляхом розвитку малого та середнього бізнесу, але наразі його діяльність не дозволяє покривати втрати промислових потужностей;

– низькі темпи зростання ВРП – низька якість бізнес-середовища (L – L). Група включає трійку лідерів за економічною потужністю – Запорізьку, Полтавську та Харківську області. Їхні економіки останнє десятиліття характеризуються втратою позицій. Водночас низькі позиції за якістю бізнес-середовища свідчать про те, що раніше ці регіони були орієнтовані на великі компанії промислового сектору та не встигли переорієнтуватися на підтримку бізнесу та стимулювання підприємницької діяльності. Проте варто

відзначити позитивну динаміку покращення якості бізнес-середовища в Запорізькій області. Це сприяло підйому рейтингу на 10 позицій у 2020 році.

Таблиця 2.4

Рейтинги регіонів України за версією Regional Doing Business–2020

Rankings	Region	Dynamics 2020 to 2018*	Total points	Starting a business	Dealing with construction permits	Registering a land plot	Getting electricity	Paying local taxes	E-services
1	Zhytomyr	2	356	79	51	73	75	50	28
2	Chernihiv	4	348	75	74	75	51	41	32
3	Kyiv	1	341	77	64	68	46	39	47
4	Rivne	3	340	76	61	44	66	61	32
5	Ivano-Frankivsk	-4	338	80	55	63	67	32	41
6	Vinnytsia	-4	338	71	64	70	63	41	29
7	Volyn	1	335	75	63	59	71	44	23
8	Lviv	-3	331	73	58	63	60	36	41
9	Dnipropetrovsk	3	330	73	58	68	52	30	49
10	Donetsk	-1	329	76	56	57	61	53	26
11	Sumy	4	328	74	50	79	53	40	32
12	Poltava	1	326	78	47	68	70	40	23
13-	Zaporizhzhia	10	325	76	53	64	55	36	41
14	Ternopil	-2	325	74	46	40	74	45	46
15	Kirovohrad	-5	323	68	54	58	65	49	29
16	Zakarpattia	3	321	79	54	48	64	44	32
17	Cherkasy	0	320	64	64	75	52	42	23
18	Odesa	4	317	77	56	58	51	46	29
19	Chernivtsi	6	316	82	46	77	43	42	26
20-	Kyiv	-1	314	68	52	63	54	36	41
21	Luhansk	3	314	78	44	77	51	32	32
22	Kharkiv	-1	313	68	52	59	54	45	35
23	Kherson	-5	310	72	57	47	57	42	35
24	Khmelnyskyi	-8	304	66	40	48	59	44	47
25	Mykolaiv	-11	303	66	53	58	56	38	32

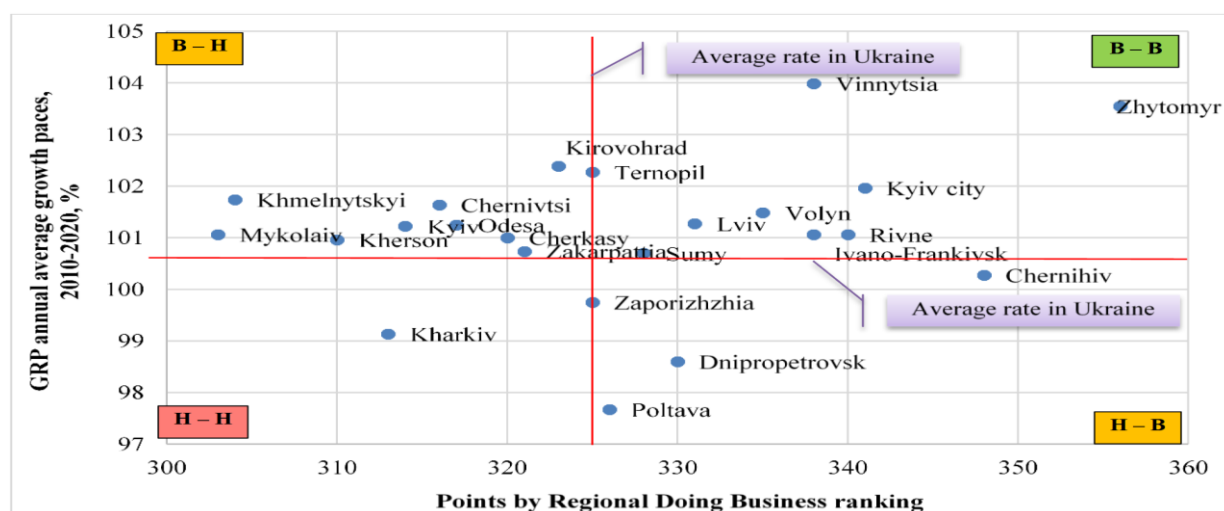

Рис.2.6. Залежність темпів зростання ВРП від якості бізнес-середовища в регіонах України

Основною передумовою забезпечення економічного зростання економічна теорія визначає широкий спектр показників ефективності бізнес-середовища, значна частка яких взаємопов'язана. Національні витрати у відсотках від ВВП країни є одним із найбільш комплексних показників, що дозволяють оцінити частку економіки, яка перерозподіляється через державний бюджет. Чим вища частка, тим вищий рівень державного втручання в бізнес.

При цьому для різних груп визначаються оптимальні значення показника, які забезпечують найкраще економічне зростання. З огляду на рівень розвитку інституційного середовища в Україні рекомендовані для нашої країни значення національних витрат до ВВП країни становлять 0,33–0,35 [24]. Хоча за останні роки в Україні рівень показника знизився приблизно на 50% ВВП 2014 року до приблизно 40% 2019 року (і підвищився у кризовому 2020 році), він все ще далекий від оптимальних значень.

Не менш важливим показником якості бізнес-середовища є рівень тіньової економіки. Тіньова економіка, зокрема схеми мінімізації ПДВ, тіньовий імпорт, контрабанда, схеми несплати податків при експлуатації сільськогосподарських угідь тощо, суттєво спотворюють конкуренцію та призводять до недонадходжень до державного бюджету 250–300 млрд грн. рік [25].

Крім того, поганий підприємницький клімат уже спричинив монополізацію цілих секторів української економіки, створюючи загрози для економічного зростання країни та її регіонів. Це можливо через неефективну політику в цьому напрямку. Уряд відійшов від проблем монополізації економіки та оцінки впливу окремих монополій на безпеку країни.

Крім того, останнім часом зростає частка державних банків, які домінують у банківському секторі з часткою понад 50%.

Негативні тенденції регіонального розвитку в умовах нестабільності, викликаній коронавірусом, супроводжуються погіршенням бізнес-клімату в регіонах та нестабільною підприємницькою діяльністю. Основними

тенденціями, що впливають на економічне зростання регіонів, є падіння економічної активності бізнесу, посилення ухилення від оподаткування у великому бізнесі, зростання інституційної турбулентності бізнес-клімату, зростання обсягів сплаченого податку на доходи фізичних осіб та єдиного податку в умовах падіння доходів бізнесу, іноземні відтік інвестицій, скорочення офіційної та неофіційної зайнятості та зростання співвідношення національних витрат до ВВП, що свідчить про збільшення регуляторного державного втручання в економіку.

Результати досліджень дають підстави говорити про розвиток в Україні нової моделі регіонального розвитку, яка визначається такими тенденціями та ризиками:

– регіональна трансформація економіки України: регіони, що традиційно концентрують промислові потужності та виробляють більше третини продукції ВРП країни опинилися на узбіччі конкуренції – Донецька та Луганська області через втрату значної частки територій у ході російської військової агресії та Дніпропетровська (-10 %), Харківська (-4 %), Запорізькій (-3 %) областях через поступову втрату промислової конкурентоспроможності та неспроможність створити сприятливе бізнес-середовище. Тим чином з'явилися нові лідери (за темпами зростання економічного потенціалу) – Житомирська (+35% за останнє десятиріччя), Вінницька (+32%), Кіровоградська (+21%), Тернопільська (+23%) області, які зростають завдяки розвитку сільського господарства. Це породжує ризики зростання диспропорцій в економічному розвитку регіонів України та потребує розробки нових підходів до їх регулювання;

– міжрегіональні порівняння стану бізнес-середовища та економічного зростання регіонів України показують, що регіони-лідери за темпами економічного зростання характеризуються порівняно вищою якістю бізнес-клімату. Крім того, останнім часом вони покращили свої позиції в регіональних рейтингах ведення бізнесу.

При цьому найчисельніша група українських регіонів, яким вдається зберігати позитивні темпи зростання, є аутсайдерами як за якістю бізнес-клімату, так і за втратою позицій у рейтингу. Найскладніша ситуація з промисловими регіонами, такими як Запорізька, Полтавська та Харківська області. Тому регіони, які раніше були орієнтовані на великі підприємства промислового сектору, так і не зуміли переорієнтуватися на підтримку підприємництва та стимулювання ділової активності. Запорізька та Дніпропетровська області суттєво покращили свої позиції в рейтингу;

– економічна криза 2020 року, спричинена поширенням пандемії коронавірусу, стала черговим ударом (після криз 2008–2009 та 2014–2015 років) для економічної системи України, яка демонструє чітку орієнтацію на деіндустріалізацію, виробництво та експорт дешевої продукції. Також спостерігається орієнтація на маржу сільськогосподарського виробництва та постійна втрата технологічного та інноваційного потенціалу. Українські регіони майже не розвиваються за загально визнаними світовими принципами розвитку. Їхній економічний успіх забезпечується орієнтацією на сільськогосподарську продукцію (як правило, з низькою доданою вартістю), а не на технологічно інтенсивну економічну діяльність та динамічну інноваційну діяльність. Ці умови доповнюються затримкою впровадження радикальних реформ (зокрема, щодо захисту інтелектуальної власності та активів, неефективної судової системи в Україні, зростання рівня фінансової та інвестиційної свободи бізнесу та доступу до кредитних ресурсів для запуску та проведення підприємницької діяльності тощо).

Відповіддю на ці тенденції та виклики може стати створення нової моделі економічного розвитку України, яка базується на ендогенних механізмах розвитку та територіальному капіталі. Стовпами цього підходу є творчість і підприємливість, інтелектуальний капітал і капітал відносин, територіальні зв'язки та ідентичність. Суть полягає в тому, щоб використати багатство та різноманітність унікальних факторів, які є основою для створення регіонального середовища інновацій та підприємництва та

територіально вбудованих інтелектуальних спеціалізацій. Ключовим завданням цього підходу є пробудження «сплячого» потенціалу, властивого місцевим і регіональним спільнотам, і створення нової економічної цінності [26]. У внутрішньому розвитку зовнішні фінансові ресурси та розвиток «твердої» (технічної) інфраструктури є важливими, але водночас недостатніми для розблокування динаміки сталого економічного розвитку. Фактором успіху є використання нематеріальних ресурсів та мобілізація механізмів синергії в процесах регіонального розвитку.

Діагностовані тенденції та загрози вимагають нової моделі регіональної політики та оновленого набору інструментів забезпечення економічного розвитку регіонів України для підвищення фінансово-економічної стійкості в умовах сучасної турбулентності. Ця модель має ґрунтуватися на сильному самоврядуванні та фінансовій самозабезпеченості, а також на підході знизу вгору та на основі громади. Він має базуватися на регіональному партнерстві та співуправлінні, з одного боку, та співвідповідальності самоврядних громад за розвиток власного регіону, з іншого.

Перший крок у цьому напрямку було зроблено з адміністративно-територіальною реформою країни у 2020 році. Вона поштовхнула мислення про регіональні «малі батьківщини» та дала поштовх для створення нових можливостей розвитку українських регіонів. Ця висхідна модель розвитку та формування регіональної політики видається перспективним підходом для України, випробуваним у регіональній економічній трансформації країн Центральної та Східної Європи – держав-членів Європейського Союзу.

Висновки до розділу 2 кваліфікаційної роботи:

1. Промислові регіони, які протягом 1991-2014рр. були опорою економічного розвитку країни опинилися на узбіччі конкуренції: через втрату значної частки територій у ході російської військової агресії ВРП кожної області (Луганської, Донецької та Дніпропетровської) зменшилась на 10%; через поступову втрату промислової конкурентоспроможності та неспроможність створити сприятливе бізнес-середовище ВРП Запорізької

області знизилось на 3%, а Харківської на 4%. Натомість з'явилися нові лідери за темпами зростання фінансового потенціалу: Житомирська (+35% за останнє десятиріччя), Вінницька (+32%), Кіровоградська (+21%), Тернопільська (+23%) області, які зростають завдяки розвитку сільського господарства. Це породжує ризики зростання диспропорцій в економічному розвитку регіонів України та потребує розробки нових підходів до їх регулювання;

2. Найчисельніша група українських регіонів, яким вдається зберігати позитивні темпи зростання, є аутсайдерами як за якістю бізнес-клімату, так і за втратою позицій у рейтингу. Найскладніша ситуація з промисловими регіонами, такими як Запорізька, Полтавська та Харківська області. Тому регіони, які раніше були орієнтовані на великі підприємства промислового сектору, так і не зуміли переорієнтуватися на підтримку підприємництва та стимулювання ділової активності;

3. Економічна криза 2020 року, спричинена поширенням пандемії коронавірусу, стала черговим ударом (після криз 2008–2009 та 2014–2015 років) для економічної системи України, яка демонструє чітку орієнтацію на деіндустріалізацію, виробництво та експорт дешевої продукції. Також спостерігається орієнтація на маржу сільськогосподарського виробництва та постійна втрата технологічного та інноваційного потенціалу. Українські регіони майже не розвиваються за загально визнаними світовими принципами розвитку. Їхній економічний успіх забезпечується орієнтацією на сільськогосподарську продукцію (як правило, з низькою доданою вартістю), а не на технологічно інтенсивну економічну діяльність та динамічну інноваційну діяльність. Ці умови доповнюються затримкою впровадження радикальних реформ (зокрема, щодо захисту інтелектуальної власності та активів, неефективної судової системи в Україні, зростання рівня фінансової та інвестиційної свободи бізнесу та доступу до кредитних ресурсів для запуску та проведення підприємницька діяльність тощо).

4. Проаналізовано фінансовий потенціал Запорізького регіону. До обласного бюджету Запорізької області протягом 2021 року надійшло за доходами загального та спеціального фондів 6607480,3 тис.грн, в т.ч.: закріплених доходів - 3527421,2 тис.грн, що складає 113,3 % від річного плану; дотацій і цільових субвенцій - 3051590,4 тис.грн, що складає 97,7 % від річного плану; трансфертів з інших місцевих бюджетів – 28 468,8 тис. грн, що складає 80,5 % від річного плану. Надходження закріплених доходів за рік у порівнянні з відповідним періодом 2020 року збільшилися на 1 082 583,0 тис. грн або на 44,3 %. До загального фонду обласного бюджету надійшло 3 246 609,7 тис. грн, що на 377 859,4 тис. грн або на 13,2 % більше планового показника на рік та на 1 059 406,5 тис. грн або на 48,4 % більше, ніж за відповідний період 2020 року. Обсяг здійснених видатків обласного бюджету становить 5 277,9 млн. грн (90,4 % до плану), що у 1,7 рази менше у порівнянні з 2019 роком, з них: видатки загального фонду - 3 760,2 млн. грн (94,6 % до плану), що у 2,1 рази менше у порівнянні з 2019 роком, з них трансферти, спрямовані іншим бюджетам – 21,4% або 804,2 млн. грн, видатки головних розпорядників – 78,6 % або 2 956,0 млн. грн; спеціального фонду – 1 517,7 млн. грн (81,4 % до плану), що на 12,0 % більше у порівнянні з 2019 роком, з них трансферти, спрямовані іншим бюджетам – 8,7 % або 131,5 млн. грн, видатки головних розпорядників – 91,3 % або 1 386,2 млн. грн.

РОЗДІЛ 3

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РЕГІОНУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ

3.1. Світові та регіональні особливості економіки війни та післявоєнного господарства.

Майже три роки світова економіка оговтується від наслідків пандемії коронавірусу, економіка України теж. Раптом у двадцять першому столітті сусідня держава напала з метою захопити значну частину території, що призвело до того, що Україна стала на захист своїх земель. Війна Росії проти України призвела до переходу до воєнної економіки. Розвинені країни підтримали Україну в її боротьбі проти агресора шляхом запровадження значної кількості санкцій, що є рекордом. Запровадження санкцій вплинуло як на економіку агресора, так і на світову економіку в цілому. Україна пережила значні соціальні, економічні, демографічні, політичні та військові дисбаланси.

Маршук Л. М., Бабюк А. В., Страпачук Л. В. зазначають, що «сьогодні в Україні внаслідок запровадження воєнного стану спостерігається криза у виробничій та соціальній сферах, фінансово-бюджетній та банківській системах, зокрема скорочення виробництва, зростання безробіття, загострення соціальної напруги, значний державний борг і дефіцит бюджету, скорочення діяльності банківських установ, інфляція тощо. Для їх подолання, а також для забезпечення фінансової стабілізації та економічного відновлення держави необхідна підтримка міжнародних фінансових організацій. великого значення, якого на даний момент недостатньо, оскільки достатньо для фінансування всіх необхідних видатків найближчим часом» (Маршук, Бабюк, Страпачук, 2022).

Незважаючи на мілітаризацію економіки України, влада намагається виробити заходи для післявоєнного економічного розвитку, адже світ прогнозує падіння економіки майже на 35 відсотків, а країни-агресора – на 8 відсотків. Тому програма дій уряду та країн-партнерів має сформувати важелі підтримки повоєнного економічного розвитку України. Відповідно, дослідження світового економічного зростання під час війни в Україні, аналіз сучасного стану воєнної економіки та пропозиція заходів повоєнного економічного розвитку України є дуже актуальним і своєчасним.

Війна в Україні спричинила дорогу гуманітарну кризу, яка потребує мирного вирішення. Водночас економічні збитки від конфлікту сприятимуть значному уповільненню глобального зростання у 2022 році та посиленню інфляції. Ціни на паливо та продукти харчування стрімко зростають, що найбільше вражає вразливе населення в країнах з низьким рівнем доходу.

Прогнозується, що глобальне економічне зростання сповільниться з 6,1 відсотка в 2021 році до 3,6 відсотка в 2022 і 2023 роках. Це на 0,8 і 0,2 відсоткового пункту нижче, ніж прогнозувалося в січні на 2022 і 2023 роки. Після 2023 року глобальне зростання, за прогнозами, знизиться приблизно до 3,3 відсотка в середньостроковій перспективі. Спричинене війною підвищення цін на сировинні товари та посилення цінового тиску призвели до прогнозів інфляції на 2022 рік у 5,7 відсотка в розвинутих економіках і 8,7 відсотка в країнах, що розвиваються, що на 1,8 і 2,8 відсоткових пунктів вище прогнозів минулого січня. Багатосторонні зусилля щодо реагування на гуманітарну кризу, запобігання подальшої економічної фрагментації, підтримки глобальної ліквідності, врегулювання боргової кризи, вирішення проблеми зміни клімату та припинення пандемії є важливими

Останні регіональні економічні перспективи знижують прогнози зростання для Європи. Для країн з розвинутою економікою ми знизили наші прогнози зростання на 1 відсотковий пункт до 3 відсотків у 2022 році порівняно з прогнозами січня, а для країн, що розвиваються економіки, за винятком України та Росії, ми знизили наше прогнозоване зростання на 1,5

процентного пункту до 2,7 відсотка. У кількох великих економіках, таких як Франція, Німеччина, Італія та Сполучене Королівство, очікується невелике зростання або навіть скорочення протягом двох кварталів поспіль цього року. У Росії, за прогнозами, активність скоротиться на 8,5 відсотка, а в Україні – на 35 відсотків.

Війна — це шок пропозиції, який зменшує економічний випуск і підвищує ціни. Дійсно, ми прогнозуємо прискорення інфляції до 5,5 відсотка в розвинутих економіках і до 9,3 відсотка в європейських країнах з економікою, що розвивається, за винятком Росії, Туреччини та України. Ці прогнози на 2,2 і 3,5 процентного пункту відповідно перевищують наші січневі прогнози.

Нестабільна міжнародна ситуація означає, що кількісні прогнози ще більш невизначені, ніж зазвичай. Тим не менш, деякі канали, через які війна та пов'язані з нею санкції вплинуть на світову економіку, здаються відносно очевидними, навіть якщо їх масштаб важко оцінити (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Огляд прогнозів світової економіки за ринковими вагами
обмінного курсу (відсоткова зміна)

	2021	Projections		Difference from January 2022 WEO Update1		Difference from October 2021 WEO1	
		2022	2023	2022	2023	2022	2023
Світове виробництво	5.8	3.5	3.1	-0.7	-0.3	-1.2	0.0
Розвинені економіки	5.1	3.3	2.3	-0.6	-0.2	-1.2	0.2
Ринки, що розвиваються, і країни, що	6.8	3.8	4.2	-0.8	-0.3	-1.2	-0.3
Азія, що розвивається	7.4	5.0	5.4	-0.5	-0.2	-1.0	-0.1
Європа, що розвивається	6.4	-2.1	0.8	-5.6	-2.1	-5.8	-2.1
Латинська Америка і Карибський басейн	6.6	2.4	2.4	0.2	-0.1	-0.6	-0.1
Ближній Схід і Центральна Азія	5.1	4.6	3.4	0.5	0.2	0.7	0.0
Африка на південь від Сахари	4.5	3.8	3.9	0.2	0.1	0.1	0.0
ЄС	5.3	2.8	2.4	-1.1	-0.2	-1.5	0.2
Ближній Схід і Північна Африка	5.0	4.8	3.2	0.7	0.2	0.9	0.1
Країни з ринками, що розвиваються, і країни із середнім рівнем доходу	7.0	3.7	4.2	-0.8	-0.3	-1.3	-0.3
Країни, що розвиваються з низьким рівнем	4.0	4.6	5.3	-0.6	-0.1	-0.6	-0.1

Грошово-кредитна політика повинна збалансувати необхідність стримування інфляції з необхідністю обмежити втрати виробництва. Значна частина тиску на ціни походить від сил, які знаходяться поза контролем центральних банків, таких як потрясіння на енергетичних і продовольчих ринках і збої в ланцюгах поставок. Однак монетарні політики в багатьох країнах повинні продовжувати нормалізувати умови кредитування, щоб допомогти стримати інфляційні очікування та закріпити внутрішні чинники інфляції, такі як заробітна плата та орендна плата за житло.

Якщо це можливо, уряди повинні співпрацювати з соціальними партнерами, щоб запобігти підвищенню цін на заробітну плату, зокрема шляхом надання достатньої підтримки домогосподарствам і компаніям, які навряд чи можуть дозволити собі дорожчі товари. Щоб впоратися з потрясіннями пропозиції, автоматичні фіскальні стабілізатори, такі як збільшення страхування на випадок безробіття та зниження податків, повинні працювати вільно. Ці заходи призведуть до збільшення дефіциту бюджету, оскільки перспективи зростання послабляться (це виправдано) і посилять тиск на державні фінанси в деяких країнах. Тим не менш, фіскальна політика може вимагати більше зусиль для підтримки економіки, якщо серйозні ризики матеріалізуються.

Фіскальний тиск буде більш гострим у ряді країн, які відкривають свої кордони для біженців, таких як Польща, де проживає майже 3 мільйони людей, або Молдова, де кількість біженців є дуже високою щодо населення. Це підкреслює необхідність справедливого розподілу витрат на гуманітарну допомогу між членами ЄС. Для господарів, які не є членами, допомога багатосторонніх і регіональних партнерів має допомогти керувати витратами, особливо там, де державні фінанси вже перевантажені.

Завдання Європи полягатиме у відбудові економічно сильної України, яка сприятиме поверненню біженців. Відбудова зруйнованої інфраструктури потребуватиме значного фінансування зі значним елементом грантів. Відбудова та розселення допоможуть біженцям повернутися та відновити

економічне зростання. Реформи, спрямовані на зміцнення інституцій та державної політики, максимізують дивіденди зростання від відновлення

Данилишин Б. зазначає, що «За даними Міжнародного валютного фонду скорочення ВВП України у 2022 році становитиме 35%, що відповідає оцінкам національних та інших міжнародних експертних інститутів, згідно з якими втрати ВВП України у 2022 році до військової агресії РФ може становити від 30% до 50%. Варто зазначити, що світове зростання, згідно з оновленим прогнозом МВФ, сповільниться до 3,6% у 2022 році (з 6,1% у 2021 році). Оновлений прогноз зростання глобального ВВП порівняно з січнем у 2022 та 2023 роках погіршився на 0,8 процентного пункту та 0,2 цента відповідно. Після 2023 року світове зростання сповільниться до 3,3 відсотка в середньостроковій перспективі»

Дані Держстату України свідчать, що у 2021 році найбільшу частку валової доданої вартості у валовому внутрішньому продукті за способом виробництва займає оптова та роздрібна торгівля та ремонт автомобілів і мотоциклів – 13,8% , сільське, лісове та рибне господарство - 10,6%, переробна промисловість - 10,3%, державна адміністрація; обов'язкове соціальне страхування - 6,2%, добувна промисловість і розроблення кар'єрів - 6,7%, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність і операції з нерухомим майном - 5,6%, освіта - 4,3%. Податки на продукти в структурі ВВП за видами виробництва становлять 14,3%.

Якщо розглядати види економічної діяльності, то можна передбачити значне падіння виробництва сільського господарства, лісового господарства та рибальства, добувної промисловості та розробки кар'єрів, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, операцій з нерухомим майном через військові дії та окупацію великих частини територ. Проте, якщо розглядати ВРП за регіонами, то у 2020 році найбільший відсоток у Києві – 24,03%, Дніпрі – 9,44%, Києві – 5,74%, Львові – 5,60%, Одесі – 5,22%. У березні бойові дії охопили 10 областей і місто Київ, на які в минулому припадало понад 55% ВВП. У квітні 2022 року області, де

ведуться значні бойові дії або частина території перебуває під окупацією: Харківська – 6,11%, Донецька – 4,89%, Запорізька – 3,96%, Миколаївська – 2,29%, Луганська – 1,02%, Херсонська – 1,62% (майже 19,89%). Тобто можна прогнозувати, що наступного року ВВП України скоротиться на 20-25%. Економічна активність також знизилася у відносно спокійних районах через збої в ланцюгах поставок і виробництва, невизначеність і підвищення ризиків, відтік робочої сили і додаткові витрати. Крім того, блокада морських портів також призводить до значної частки втрат ВВП України.

За даними Національного банку України, кількість підприємств, які повністю припинили роботу, з початку бойових дій зменшилася майже вдвічі (з 32% до 17%). Проте 60% підприємств працюють нижче довоєнного рівня за потужністю, майже 23% скоротили потужності більше ніж удвічі. Наприкінці квітня відновили роботу більшість галузей сільського господарства, транспорту та переробної промисловості. Найбільш складна ситуація в будівництві та гірничодобувній промисловості, їх обсяги робіт залишаються значно нижчими за довоєнний рівень.

Перш за все покращилась ситуація з виробничими потужностями на територіях, де ведуться бойові дії. Друга хвиля опитування ЕВА SME показала зниження кількості непрацюючих підприємств з 42% до 26%. Майже 17% вже відновили роботу, ще 23% готуються до відновлення, а кількість штатних підприємців зросла з 13% до 20% (41% серед великих компаній, за даними Американської торгової палати). Фінансовий стан також покращився, але зарплата майже без змін: 25% отримують повну зарплату (88% серед великих компаній, за даними Американської торгової палати), 27% скорочують зарплати, 15% відправляють працівників у неоплачувану відпустку, 9% звільняють персонал.

За даними Національного банку України, глибокий спад економічної активності та запровадження низки податкових змін для пом'якшення шоку в економіці призвели до значного скорочення податкових надходжень у березні та квітні. Проте доходи були підтримані достроковими

перерахуваннями дивідендів державними підприємствами (у березні), податковими авансами (як у березні, так і в квітні) та грантовими коштами від міжнародних партнерів. Натомість значно зросли видатки, в основному на військові та соціальні програми, а також на підтримку бізнесу та реконструкцію регіонів. Значні дефіцити державного бюджету фінансувалися за рахунок боргових джерел, у тому числі міжнародного та валютного фінансування. На внутрішній ринок введено новий борговий інструмент – військові ОВДП. У березні та квітні було залучено 135 млрд грн, з яких 70 млрд грн купив НБУ. За даними Мінфіну, потреби бюджету складають близько 5 мільярдів доларів на місяць.

Колектив авторів зазначає, що воєнний час усе тісніше об'єднує українське суспільство. Сьогодні в Україні практично зник поділ на соціальні верстви, політичні сили, професійні асоціації та навіть групи інтересів. Усі, за невеликим винятком, працюють разом для досягнення спільної мети: вигнати окупанта з нашої держави. Водночас патріотичний порив та емоційний підйом, які ведуть українців до перемоги, не повинні руйнувати підвалини здорової раціональності, яка є запорукою не лише ефективного управління військовим матеріально-технічним забезпеченням, а й справедливо вважається одним із наріжних каменів майбутнього післявоєнного життя. реконструкції та економічного відновлення.

Сьогодні розробляється та діє низка заходів для післявоєнного економічного розвитку України як країнами світу, так і урядом, серед яких: пільгові кредити, податкові канікули, компенсації за працевлаштування ВПО.

Незважаючи на досягнення у розвитку українського села, компетенція органів влади та самоврядування досі чітко не визначена, відсутня ефективна співпраця між ними у розробці та реалізації програм розвитку. Концепція сталого розвитку, яка охоплює економічні, соціальні та екологічні тенденції, має бути пріоритетною. Посилення прогресу пріоритетних складових концепції децентралізованого сталого розвитку розширить можливості для модернізації економічних відносин на основі гармонізації інтересів громади з

інтересами влади. Також необхідно посилити розвиток концепції взаємоінтегрованого механізму накопичення та використання фінансових ресурсів для забезпечення економічної основи екологічно орієнтованого зростання (Stehnei, et al., 2017).

Слід зазначити той факт, що в Україні дуже серйозно зруйнована інфраструктура, тому сприятливий інвестиційний клімат допоможе залучити іноземні та капітальні інвестиції для її відновлення

Крім того, Луніна І. О., Білоусова О. С., Фролова Н. Б. вважають, що «У період відновлення після закінчення бойових дій примусове кредитування високодохідних підприємств може використовуватися для фінансування розвитку підприємств пріоритетних видів економічної діяльності (в обмін на акції або боргових цінних паперів таких підприємств), а також співфінансування з державою та міжнародними організаціями інвестиційних проектів за пріоритетами, визначеними з оцінкою шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації».

Прогноз глобального економічного зростання під час війни в Україні припускає, що показник у розвинутих економіках досягне 38-річного максимуму в 5,7 відсотка, тоді як зростання цін у розвинених країнах і країнах, що розвиваються, прискориться до 8,7 відсотка, найшвидшого падіння з часів світової фінансової кризи 2008 року. Прогнозується, що прискорення знизиться на 2,5 відсотка та 6,5 відсотка відповідно, починаючи з 2023 року. Глобальний соціально-економічний розвиток залежатиме від найважливіших факторів: енергія та продовольство сприяли зростанню інфляції у 2021 році, коли поставки нафти та газу були обмежені після кількох років обмежених інвестицій і геополітичної невизначеності; зростання цін на продовольство вплине на кожну країну світу, оскільки екстремальні погодні умови призвели до зниження врожайності, а зростання цін на нафту і газ збільшило вартість добрив; закриття заводів, портові обмеження, перевантаженість судноплавства, дефіцит контейнерів і нестача персоналу продовжуватимуть руйнувати деякі сектори; дефіцит робочої

сили, особливо в галузях з високим ступенем контактів, сприяє зростанню заробітної плати, хоча інфляція призвела до її зниження.

Досліджено, що за оцінками національних та інших міжнародних експертних установ скорочення ВВП України у 2022 році становитиме 35%. Аналіз показав, що у квітні 2022 року на області, де ведуться значні бойові дії або частина території перебуває під окупацією, припадає майже 20 відсотків ВВП України, зокрема: Харківська – 6,11 відсотка, Донецька – 4,89 відсотка, Запорізька – 3,96 відсотка, Миколаївська - 2,29 відсотка, Луганська - 1,02 відсотка, Херсонська - 1,62 відсотка. Встановлено, що за три місяці війни в Україні відбувся глибокий спад економічної активності, а введення низки податкових змін для пом'якшення шоку в економіці призвело до значного скорочення податкових надходжень. Запропоновано напрямки повоєнного економічного зростання України.

3.2. Формування сучасних тенденцій смарт-економіки регіонів: виклики та перспективи для України

Розвиток розумної економіки відбувається в усьому світі та в усіх сферах суспільства завдяки інноваційному зростанню та трансформації процесів у результаті появи нових технологій. Однак цифрова економіка розвивається нерівномірно в різних країнах і регіонах, створюючи як нові можливості, так і бар'єри, які необхідно подолати для успішного ведення бізнесу на цифрових платформах. Дані стають новим виробничим фактором у сучасному середовищі, що дозволяє створювати цінність для споживача та будувати бізнес на іншому технологічному рівні. У зв'язку з цим розумна економіка та проблеми її побудови стають однією з найважливіших тем, які досліджують різноманітні закордонні та українські вчені.

Важливо зазначити, що за останні десятиліття Україна не тільки не змогла розвинути традиційні для західних країн інформаційно-комунікаційні

технології (ІКТ), але й не створила жодних умов для переходу до цифрової економіки. Динаміка цифровізації бізнесу та неприбуткових сфер організацій вкрай низька. При цьому цифровізація всіх сфер економіки розвинутих країн відбувається протягом останніх тридцяти років. Необхідність визначення основних викликів цифрової трансформації регіональних економік, а також визначення бізнес-моделей на основі цифрових даних зумовлює високу актуальність дослідження, особливо в сучасних умовах розвитку українських підприємств.

Низка дослідників зосереджена на використанні інформаційно-телекомунікаційних технологій, що використовуються в різних міських функціональних системах і секторах економіки в цілому, і саме використання ІКТ як засобу забезпечення економічного розвитку та конкурентоспроможності виділяється як характерний для «розумної економіки» та дозволяє відокремити її від цифрової економіки. Багато варіантів використовують концепцію розумної економіки як інноваційної економіки, заснованої на Industry 4.0 і різних мережах. Скіцько В. І. стверджував, що розумна економіка передбачає створення інноваційних кластерів та взаємну співпрацю між підприємствами, науково-дослідними інститутами та громадянами для розробки, впровадження та просування інновацій через ці мережі [1—4]. Розумна економіка – мережева економіка, яка розвиває нові моделі співпраці у виробництві, розподілі та споживанні [5; 6].

В інших випадках поняття розумної економіки використовується як сталий розвиток із такими визначеннями, як «зелена економіка», «зелена промисловість», що використовуються для опису сучасної ефективної економіки. ЮНЕП визначає «зелену» економіку як економіку, яка веде до покращення добробуту людей і соціальної справедливості при значному зниженні екологічних ризиків і екологічних проблем [7]. Програма ООН з навколишнього середовища показує, що зелена економіка стає новим двигуном зростання, сприяє створенню гідних робочих місць і є життєво

важливим фактором у ліквідації хронічної бідності. Розумна економіка – це зелена економіка; він заохочує скорочення викидів вуглекислого газу в промисловості та пропонує інвестувати в «чисту економіку» [8].

Загалом можна виділити загальні характеристики здорової економіки, які в сукупності дозволяють визначити її специфіку [5]:

1. Інновації та економіка знань: інновації, продуктивність і зниження витрат у всіх секторах економіки;
2. Економіка навчання: навчання є найважливішим процесом у всіх сферах економіки;
3. Цифрова економіка: широке використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в економіці;
4. Конкурентоспроможна економіка: здатність конкурувати на глобальному рівні та бути відкритою. Під час використання знань та інновацій існує конкуренція, яка ґрунтується на збільшенні прибутку, продуктивності, якості, ефективності використання ресурсів та витрат (особливо накладних витрат), а також зменшенні відходів;
5. Зелена економіка: реалізація принципів сталого розвитку, спрямована на «чисту» економіку без забруднення та ефективне споживання енергоресурсів;
6. Мережева економіка: розвиток мереж компетенцій між університетами, бізнесом та урядом;
7. Соціально відповідальна економіка: Підприємства та організації характеризуються економічною, моральною, правовою та філантропічною відповідальністю. Дослідження виявило різні визначення «розумної економіки» в науковій літературі та в різних стратегічних документах. Наведені характеристики розумної економіки також можуть слугувати критеріями оцінки розумної економіки регіонів України.

Визначення стратегічних заходів може забезпечити більш сприятливі для навколишнього середовища та економічно обґрунтовані рішення деяких проблем економік, що розвиваються, таких як Україна.

Особливості перспектив розумної економіки України полягають у тому, що ця країна має низьку технологічну структуру економіки (металургія, хімічна промисловість, сільське господарство, нафтохімія, застаріла енергетика, важке машинобудування), втратила контроль над Кримом (з газовими родовищами шельфу Чорного моря та туристичного сегменту) значна частина галузей промисловості Донбасу. Рівень сталого розвитку відображав величину питомої частки технологічної структури економіки України. Економіка України є неконкурентоспроможною через високу вартість енергії та ресурсів. Існують значні втрати у використанні ресурсів через застарілі технології та неефективне ціноутворення (особливо для компаній, які використовують їх у виробничому процесі, та кінцевих споживачів). Україна є одним із найбільших забруднювачів повітря в Європі. Так, у 1990 р. загальний обсяг викидів парникових газів в Україні становив 16,7% від показників ЄС (частка ВВП України становила 1,1% ВВП ЄС). Їхня частка зменшилася до 8,6% у 2019 році (частка України у ВВП становила 0,6% ВВП ЄС), але це дуже важливо через різницю у ВВП. Важливим рушієм розумної економіки є комплексна політика та заходи щодо зниження енергоємності. Чиста енергетика включає варіанти енергоефективності та чистої енергії, такі як високоефективне комбіноване тепло та електроенергія, а також відновлювана енергія.

Порівняно з розвиненими країнами енергоємність ВВП України є дуже високою, що зумовлює низьку конкурентоспроможність економіки. Ефективність використання природних ресурсів в Україні дуже низька. Питання енергозбереження в Україні є надзвичайно актуальним, оскільки рівень енергоємності ВВП в Україні в 2,5—3 рази вищий, ніж у більшості європейських і розвинутих країн світу через переважаючі галузі первинної переробки, техніко-технологічних відсталість основних фондів найбільш енергоємних виробництв. Рівень енергоємності ВВП: Японія 0,11; Велика Британія 0,14; Німеччина і Франція 0,18, США 0,21 кілограма нафтового еквівалента на ВВП у доларах за паритетом купівельної спроможності.

Рівень енергоємності ВВП в Україні становить 0,31 кг нафтового еквівалента на ВВП у доларах США за паритетом купівельної спроможності.

У 2014 році Україна підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, тому має відповідати директивам і нормам, прийнятим в Євросоюзі, найкращим прикладам розвитку загалом і регіонів зокрема.

Стратегія «Європа 2020» має 7 напрямків:

1. Інноваційний союз для покращення умов та можливостей фінансування досліджень та інновацій для забезпечення використання інноваційних ідей у виробництві товарів та послуг, що сприятиме економічному зростанню, створенню нових робочих місць;

2. Молодіжний рух за підвищення ефективності освітніх систем та сприяння залученню молоді до ринку праці;

3. План розвитку ІТ для Європи з метою прискорення широкого розвитку високошвидкісного Інтернету та надання можливості приватним особам і підприємствам брати участь у спільному комерційному середовищі;

4. Стале використання ресурсів для забезпечення ресурснезалежного економічного зростання, сприяння переходу до низьковуглецевої економіки, розширення використання відновлюваної енергії, модернізація транспортного сектору та забезпечення сталого використання відновлюваних джерел енергії;

5. Промислова політика, спрямована на глобалізацію для покращення бізнес-середовища, особливо для малого та середнього бізнесу, для підтримки розвитку сильної та стабільної промислової бази для загальної глобалізації;

6. Планувати розвиток нових здібностей і збільшення кількості робочих місць для модернізації ринків праці, надання людям можливостей отримати нові знання та навички для розширення можливостей працевлаштування; покращити баланс між попитом і пропозицією на ринках праці, включаючи мобільність робочої сили;

7. Європейська політика боротьби з бідністю, щоб соціальна та територіальна взаємодія була широко поширеною по всій території, а досягнення в економічному розвитку та зайнятості сприяли зменшенню бідності в ЄС-11.

Ці напрямки перегукуються з основними напрямками Четвертої промислової революції. На Всесвітньому економічному форумі в Давосі в 2016 році було оголошено про початок Четвертої промислової революції. Уряд Німеччини заявив, що німці будують Індустрію 4.0, США вже кілька років заявляють, що настає ера Всесвітньої павутини. Китайці стверджують: «Там, де криза, є можливість» [4].

Дійсно, багато українських науковців вважають, що в нинішніх умовах Україна має унікальну можливість гідно подолати кризу, реалізуючи основні напрямки стратегії «Європа 2020» та основні напрямки Четвертої промислової революції. Четверта промислова революція передбачає:

1. Розробка технологій управління клієнтським досвідом.
2. Перехід від масового виробництва однієї і тієї ж продукції до «масової кастомізації» — це масове виробництво за індивідуальними замовленнями.
3. Глобалізація проявляється у «глобалізації», тобто «Думай глобально, дій локально».
4. Розвиток технологій Інтернету речей (ІТ) — Інтернету речей, навіть Інтернету всього.
5. Можливості дистанційного керування всім, включаючи виробництво.
6. 3D-друк.
7. Виробництво повертається додому, тобто розвиток автоматизації та робототехніки приносить переваги дешевої робочої сили.
8. Інтелектуальні об'єкти. Розумні пристрої. Розумні датчики.
9. Відповідність світовим стандартам стає необхідністю і необхідною навіть для локальних ринків.

10. Сталий розвиток і стабільне зростання всього: населення, економіки, науки, технологій, з одного боку, і послідовно зростаючих екологічних проблем, з іншого.

Кожна революція, включно з промисловою, відкриває нові можливості. Соціальні революції створюють певні засоби соціальної мобільності, тоді як промислові революції виводять на передній план справжніх новаторів і відкривають нові можливості. Відповідно, в українських інженерів, айтишників, підприємців з'являються нові можливості для розробки нового, передового, прогресивного.

Українська та регіональні економіки перебувають у структурній кризі. Це зумовлено рядом причин: гібридною війною на сході країни, територіальною втратою України, тривалою політичною кризою, боротьбою олігархічних кланів за перерозподіл землі, підприємств, сировинних ресурсів, ринку збуту. продуктів.

Як наслідок, падіння ВВП у 2020 році становило 7,6%, у 2019 році — 12,6%; падіння промислового виробництва у 2019 році становило 24,6%, у 2020 році — 30,2%; інфляція за період 2019—2021 років становила 350%, зростання безробіття — 40,2%, зовнішній борг України зріс до 1 трлн 500 млрд грн. Україну покинуло 5 млн осіб; Під час бойових дій поранено 30 тис. осіб; загинуло 13 тис. осіб; В Україні 300 000 дітей-сиріт. Ціни на продукти харчування зросли на 300%, на товари першої необхідності — на 250%, на ліки — на 500%, при зростанні доходів на 26% (20% у 2019 році та 6% у 2020), газ подорожчав у 7 разів, електроенергія — у 5 разів. разів, комунальних послуг — у 5 разів. Отже, різко зросла диференціація якості життя населення. Середній клас знищено [9]. Ці показники характеризують структурну економічну кризу і водночас є орієнтиром для формування політики, спрямованої на послаблення наслідків кризи.

Україна зазнає величезних втрат у Донецькій та Луганській областях. У 2019 році бюджет України недоотримав на 23 мільярди гривень (близько 1 мільярда доларів), у 2020 році — на 28 мільярдів гривень (1,1 мільярда

доларів). Україна втратила в Криму 4 тис. підприємств, що становить 1,18 трлн грн. Скорочення потужностей промислового виробництва у Донецькій області у 2018 році становило 31,5%, у Луганській — 42%; відповідно у 2020 році у Донецькій області — 38,4%, у Луганській області — 47,5%. У Донецькій області пошкоджено та зруйновано понад 10 тисяч об'єктів. На відновлення Луганської області буде потрібно понад 3 млрд грн [9].

В основних галузях промисловості Донецької області порушено традиційні виробничі зв'язки «вугілля-кокс-метал» та «вугілля-енергетика». Виробництво металургійної продукції становить 38,9% до рівня 2019 року, виробництво коксу зменшилось на 31,6%. Експорт металопродукції зменшився на 12,6 млрд дол. США [9].

Збитки вітчизняних металургійних підприємств оцінюють у 40 млрд грн, з яких 25 млрд грн — збитки від невиробничої продукції. Збитки від знищення основних засобів становлять 15 млрд грн. Видобуток вугілля впав на 35%. Зі 150 вугільних шахт 115 знаходяться на непідконтрольній уряду території України. Хімічна промисловість скоротила виробництво на 47,5%. Більш ніж на 3% менше валового виробництва сільськогосподарської продукції АПК (7,5 млрд грн). В Україні пошкоджено 1514 об'єктів залізничної інфраструктури, зруйновано 1561 км доріг. Донецький і Луганський аеропорти були повністю зруйновані.

Макроекономічна нестабільність та економічна та політична криза призвели до відтоку інвестицій та капіталу з України. За 2018—2021 роки з України було виведено 112 мільярдів доларів США. Усе це впливає на стан національної економіки та розвиток регіонів. Економічна криза загострила диференціацію регіонів. Київ успішно розвивається, але міська влада має зовнішній борг у розмірі 2 мільярдів доларів США, місто не може їх повернути і неодноразово опинялося на межі дефолту [9].

Політика Нацбанку недосконала. В умовах глибокої економічної кризи Національний банк проводить політику гнучкого обмінного курсу, систематичного рефінансування комерційних банків, ліквідовано 82 банки.

Населення втратило близько 200 млрд грн, 174 млрд грн заощаджень населення забирає з банків. Ця політика є недостатньо продуманою, викликає невдоволення населення, завдає шкоди всій фінансовій системі України.

В Україні оголосили про реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Децентралізація є успішною для розвинених регіонів, які вже мають економічний та промисловий потенціал; для інших регіонів децентралізація ще не стала основою розвитку, і без державної фінансової підтримки соціально-економічна ситуація в цих регіонах погіршуватиметься.

Експерти підраховали, що для відродження Донбасу необхідно 15 мільярдів доларів. Донбас – це старопромисловий регіон, де основним виробництвом завжди були вугілля та залізна руда. Це сировинний регіон. Вугільні шахти здебільшого не модернізовані, підприємства первинної металургії, за винятком ММК ім. Ілліча та «Азовсталі», за своїм технологічним оснащенням перебувають у 3-му та 4-му технологічному режимі, на їх відродження та модернізацію потрібно понад 20 млрд дол. Ситуація непроста, особливо враховуючи брак коштів у державному бюджеті та зменшення надходження прямих іноземних інвестицій.

Подальший розвиток регіонів України ми бачимо у реалізації основних напрямів стратегії «Європа 2020» та основних напрямів Четвертої промислової революції.

Говорячи про четверту промислову революцію, Дженніфер Бланк, відомий економіст і відвідувач Давосу, сказала: «Якщо ви думаєте про 3-тю промислову революцію, то насправді це була комп'ютеризація — це була цифрова ера, яка почалася приблизно в середині 20 століття. . І ми бачимо, що 4-та промислова революція справді базується на цьому з усіма цими захоплюючими технологіями, будь то біотехнології, штучний інтелект, 3D-друк — усі ці різні, захоплюючі речі «поєднуються».

Наріман Бехравет, провідний фахівець HIS Consulting, вважає, що погана реакція китайських чиновників на фінансові проблеми може бути

короткостроковим ризиком для світової економіки. Спеціаліст вважає, що це не призведе нас до рецесії, але інвестори дуже нервують, і це впливає на фінансові ринки в усьому світі. Всесвітній економічний форум описав Четверту промислову революцію як цунамі технологічних інновацій, яке змінить нашу економіку, але залишається питанням, який вплив це матиме на ринок праці, звідки придуть робочі місця для всіх людей. Україна має всі шанси бути в авангарді Четвертої промислової революції. У 1951 році в Україні створено і введено в експлуатацію третій у світі (після США та Великої Британії) комп'ютер під назвою SEAM (small electronic accounting machine).

Станом на початок 2019 року кількість комп'ютерів у світі досягла 4 мільярдів і продовжує зростати. Найбільше комп'ютерів мають США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Канада, Франція, Іспанія, Китай, Австралія [10].

Історія Всесвітньої павутини починається в 1968 році, коли в США почала розвиватися військова комп'ютерна мережа Arpanet. Назва створена з використанням аббревіатури ARPA (Advanced Research Projects Agency) і «net». Наступного року почали працювати перші чотири IMPS — в університетах Лос-Анджелеса, Санта-Барбари, Солт-Лейк-Сіті та Стенфорда. Перші користувачі Інтернету з'явилися на території України ще в радянські часи. Водночас розпочинається певна підтримка української частини доменного простору Інтернет-домену UA. 1 грудня 1992 року домен UA був офіційно переданий Україні. З цієї точки зору прийнято розглядати початок історії українського сегменту Інтернету (четверта наукова революція, 2015 р.).

Провідні інноваційні корпорації роблять усе можливе, щоб пришвидшити швидкі темпи світової індустрії. Apple, Google, Tesla і Microsoft лідирують у рейтингу найбільш інноваційних компаній. Інновації повністю змінюють не лише спосіб життя людей, але й їх розум. Майже всі виробничі процеси автоматизовані; навіть машини здатні перевозити нас без

водіїв. Україна, після США та Кіпру, посідає третє місце у світі за рівнем ІТ-підготовки.

Біотехнології, нанотехнології та генна інженерія можуть стати провідними галузями в регіонах України.

У Києві та Вінниці реалізують проекти Smart city. Вони спрямовані на розвиток міст і успішно впроваджуються в мегаполісах по всьому світу. У квітні 2015 року Київ приєднався до руху Smart City. Основна мета цієї ініціативи – об'єднати зусилля та залучити сучасні технології, щоб зробити Київ розвиненим та комфортним для життя, а також підвищити ефективність управління містом шляхом покращення інформаційного та технічного забезпечення.

Проект Kyiv Smart City реалізує кілька проектів. Спочатку запрацював електронний міський бюджет, а тепер громадяни та органи державної влади міста можуть відслідковувати основні показники розподілу коштів міського та державного бюджетів. Також впроваджено систему оплати проїзду банківськими картками та розроблено систему енергоменеджменту для Деснянського району. Проекти Smart city реалізуються в багатьох великих містах світу: Лондоні, Нью-Йорку, Парижі, Гельсінкі, Берліні, Токіо, Сінгапурі та Відні. Залучення інновацій дозволяє створити умови для швидкого та якісного вирішення основних проблем мегаполісів. Наприклад, у Бостоні після теракту запустили превентивну систему контролю безпеки. Він дозволяє сканувати все — навіть соціальні мережі — і визначати джерела безпеки громадян.

У 2015 році Вінницю включили до проекту ООН з розвитку розумних міст. Пілотний проект із розвитку мережі «розумних» міст включає Турав у Республіці Білорусь, Вінницю в Україні, Горіс у Вірменії та Душанбе в Таджикистані. Метою проекту є підготовка мегаполісів і населених пунктів до вирішення низки викликів, які породжує урбанізація [9].

У багатьох регіонах України успішно реалізуються проекти «розумного будинку», які мають якісні системи підтримки та діючі мультируми, за

допомогою яких усі електроприлади будівлі функціонально об'єднані та централізовано керуються з панелі дисплея. Пристрої можна підключати до комп'ютерної мережі, що дозволяє керувати ними за допомогою ПК і мати до них віддалений мережевий доступ через Інтернет. Завдяки інтеграції інформаційних технологій у резиденції всі системи та обладнання координують внутрішні функції шляхом порівняння програм і зовнішніх показників.

Для визначення особливостей високотехнологічного житла використовуються такі терміни: розумна будівля, розумний дім, цифровий дім:

- надійна та проста у використанні система охорони та відеоконтролю;
- автоматична централізована корекція освітлення в залежності від часу доби та пересування людей по будинку (особливо актуально для тих, хто виховує дітей або доглядає за літнім родичем);

- домашні справи, які лягають на плечі людини в розумному будинку, відповідають всім системам будинку і виконуються максимально легко і ефективно з використанням сучасного обладнання. Це може бути, наприклад, полив саду та укриття його від сонця відповідно до погодних умов; відкривати двері для вигулу домашніх тварин, щоб вони могли вранці самостійно вийти на вулицю;

- контроль газу та води;
- спрямованість на енергозбереження;
- домашня автоматизація вдома для покращення умов проживання та спрощення домашніх завдань для людей з обмеженими можливостями;
- всі функції виконуються через єдину дисплейну панель;
- повнофункціональний домашній кінотеатр;
- необхідні умови для гри;
- креативні технології можна ефектно вписати в інтер'єр будинку, офісу;

– наявність необхідних приміщень та функціонування приміщень відповідає вихованню дитини: її розвитку, безпеці, розвагам.

Розумні будинки, як і більшість сучасних технічних досягнень, вперше з'явилися на сторінках науково-фантастичних видань; ця ідея втілювалася лише в ХХ столітті після широкого використання електрики в будівлях і розвитку інформаційних технологій. Враховуючи макроекономічний стан розвитку регіонів, краще відмовитися від старого і будувати нове. Перехід до нової кондратьєвської хвилі свідчить про поступове вичерпання потенціалу сучасної версії нової економіки, двигун майбутнього економічного розвитку належатиме іншим технологіям та галузям. Активізація зусиль з розробки нових технологій, створення конкурентоспроможності продукції, яка буде потрібна на майбутніх ринках, стане основою для успішної інтеграції української економіки у світову економіку, отримання статусу потужного гравця в новій економіці, після в якому роль регіонів значно підвищиться. Регіони стануть основою та ініціаторами розробки та впровадження нових технологій, розвитку нових товарних галузей.

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується прискореним науково-технічним і соціальним прогресом, формуванням нової економіки, розумного, сталого та інклюзивного розвитку, де відтворення знань має значний вплив на динаміку економічного зростання. Регіони України мають великий дисбаланс у розвитку. Особливо це стосується старопромислових регіонів, зокрема Донецької та Луганської областей, значна частина території яких знаходиться в зоні бойових дій.

Все старе розташоване в 3 і 4 технологічних корпусах. Таким чином, ефективніше буде модернізувати старе, успішно взяти участь у четвертій промисловій революції та почати реалізацію стратегії «Європа 2020». Становлення в Україні нової економіки знань пов'язане з якісними змінами в структурі та рівні розвитку народногосподарського комплексу, забезпечення регіонального розвитку. Суспільство, засноване на знаннях, має розробити

нову ідеологію, яка пронизує все суспільство та орієнтована на інновації. Провідна роль у цьому процесі відводиться взаємодії держави, суспільства, бізнесу, наукової спільноти. У довгостроковій перспективі саме науково-інноваційний сектор економіки, а не паливно-сировинний, може забезпечити прорив України в інноваційну економіку. Для цього потрібні інноваційні управлінські рішення. Головною цінністю нової економіки стає людський інтелект, а якість праці характеризуватиме здатність людини генерувати нові знання, ідеї та відкриття.

Розумні міста та розумні будинки призведуть до значного прогресу та створять соціально справедливий спосіб застосування людської праці та творчості. Основою модернізації буде розумний, сталий, інклюзивний розвиток. В умовах кризи держава має не розпорошувати фінансові ресурси, а визначати пріоритети та спеціалізацію кожного регіону в плануванні на довгостроковий горизонт, що враховуватиме положення стратегії «Європа 2020», основні напрямки Четверта промислова революція; інноваційний розвиток соціальної системи; створення цілісності освіти та навчання, все це, зрештою, має забезпечити розумний, сталий, інклюзивний розвиток регіонів і країни в цілому.

Висновки до розділу 3 кваліфікаційної роботи

1. Сформована концепція управління фінансовим потенціалом регіону у військових умовах, яка передбачає наступні підсистемні складові:

- пільгові кредити, податкові канікули, компенсації за працевлаштування ВПО;
- міжнародне фінансування, гранти, розвиток програм ЄС;
- розвиток взаємоінтегрованого механізму накопичення та використання фінансових ресурсів для забезпечення економічної основи екологічно орієнтованого зростання;
- відновлення роботи промислових підприємств, використання релокації, аутсорсингу

2. Сформована концепція управління фінансовим потенціалом регіону у післявоєнний період, яка передбачає наступні підсистемні складові:

- примусове кредитування високодохідних підприємств (для фінансування розвитку підприємств пріоритетних видів економічної діяльності);
- відновлення інфраструктури регіону;
- формування децентралізовано сталого розвитку регіонів: розвиток аграрних підприємств та відновлювальної енергетики

3. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується прискореним науково-технічним і соціальним прогресом, формуванням нової економіки, розумного, сталого та інклюзивного розвитку, де відтворення знань має значний вплив на динаміку економічного зростання. Регіони України мають великий дисбаланс у розвитку. Особливо це стосується старопромислових регіонів, зокрема Донецької та Луганської областей, значна частина території яких знаходиться в зоні бойових дій. Все старе розташоване в 3 і 4 технологічних корпусах. Таким чином, ефективніше буде модернізувати старе, успішно взяти участь у четвертій промисловій революції та почати реалізацію стратегії «Європа 2020».

У багатьох регіонах України успішно реалізуються проекти «розумного будинку», які мають якісні системи підтримки та діючі мультируми, за допомогою яких усі електроприлади будівлі функціонально об'єднані та централізовано керуються з панелі дисплея. Пристрої можна підключати до комп'ютерної мережі, що дозволяє керувати ними за допомогою ПК і мати до них віддалений мережевий доступ через Інтернет. Завдяки інтеграції інформаційних технологій у резиденції всі системи та обладнання координують внутрішні функції шляхом порівняння програм і зовнішніх показників.

Таким чином реалізація проекту «розумного будинку» у Запорізькому регіоні надасть наступні переваги:

- надійна та проста у використанні система охорони та відеоконтролю;

- автоматична централізована корекція освітлення в залежності від часу доби та пересування людей по будинку;

- домашні справи, які лягають на плечі людини в розумному будинку, відповідають всім системам будинку і виконуються максимально легко і ефективно з використанням сучасного обладнання.

- контроль газу та води;

- спрямованість на енергозбереження;

- домашня автоматизація вдома для покращення умов проживання та спрощення домашніх завдань для людей з обмеженими можливостями;

- всі функції виконуються через єдину дисплейну панель;

- повнофункціональний домашній кінотеатр;

- необхідні умови для гри;

- креативні технології можна ефектно вписати в інтер'єр будинку, офісу;

- наявність необхідних приміщень та функціонування приміщень відповідає вихованню дитини: її розвитку, безпеці, розвагам.

Розумні міста та розумні будинки призведуть до значного прогресу та створять соціально справедливий спосіб застосування людської праці та творчості. Основою модернізації буде розумний, сталий, інклюзивний розвиток. В умовах кризи держава має не розпорозувати фінансові ресурси, а визначати пріоритети та спеціалізацію кожного регіону в плануванні на довгостроковий горизонт, що враховуватиме положення стратегії «Європа 2020».

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи викладені положення кваліфікаційної роботи можна зробити наступні висновки:

1. Розкрито теоретичні аспекти фінансового потенціалу регіонів країни в умовах сучасних викликів.

Фінансово-інвестиційний потенціал розвитку регіонів України формується під впливом таких чинників, як прозорість влади, якість інституційного середовища, розвиненість фінансової, інформаційної, інституційної та ринкової інфраструктури. Основні механізми, які мають забезпечити формування фінансово-інвестиційного потенціалу розвитку регіонів є: інституційно-організаційний, інформаційно-комунікаційний і кластерний. Водночас ефективність застосування кожного з цих механізмів залежить від типу регіону та стратегічних цілей і тактичних завдань, які стоять перед ним у контексті нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу. Всі регіони сучасної України доцільно поділити на шість основних груп, зважаючи на специфіку формування їхнього фінансово-інвестиційного потенціалу в нинішніх умовах: прифронтові; звільнені з окупації; потенційно загрозливі; умовного тилу; тиллові; прикордонні з ЄС. Структурну основу фінансового потенціалу регіону складають такі учасники, як держава, підприємства, кредитно-фінансові організації, домогосподарства та зовнішні організації, що вступають у функціональні відносини (бюджетні, інвестиційні, накопичувальні), що проявляються і реалізуються через використання різноманітних фондів і джерел фінансових ресурсів. Фінансова самодостатність країни залежить від наявності фінансових ресурсів, стабільної фінансової спроможності, а забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіональної економічної системи значною мірою залежить від ефективного управління цими ресурсами.

2. Розкрито основний дисбаланс та ризики регіонального розвитку економіки України в умовах нестабільності.

Промислові регіони, які протягом 1991-2014рр. були опорою економічного розвитку країни опинилися на узбіччі конкуренції: через втрату значної частки територій у ході російської військової агресії ВРП кожної області (Луганської, Донецької та Дніпропетровської) зменшилась на 10%; через поступову втрату промислової конкурентоспроможності та неспроможність створити сприятливе бізнес-середовище ВРП Запорізької області знизилось на 3%, а Харківської на 4%. Натомість з'явилися нові лідери за темпами зростання фінансового потенціалу: Житомирська (+35% за останнє десятиріччя), Вінницька (+32%), Кіровоградська (+21%), Тернопільська (+23%) області, які зростають завдяки розвитку сільського господарства. Це породжує ризики зростання диспропорцій в економічному розвитку регіонів України та потребує розробки нових підходів до їх регулювання. Найчисельніша група українських регіонів, яким вдається зберігати позитивні темпи зростання, є аутсайдерами як за якістю бізнес-клімату, так і за втратою позицій у рейтингу. Найскладніша ситуація з промисловими регіонами, такими як Запорізька, Полтавська та Харківська області. Тому регіони, які раніше були орієнтовані на великі підприємства промислового сектору, так і не зуміли переорієнтуватися на підтримку підприємництва та стимулювання ділової активності. Економічна криза 2020 року, спричинена поширенням пандемії коронавірусу, стала черговим ударом (після криз 2008–2009 та 2014–2015 років) для економічної системи України, яка демонструє чітку орієнтацію на деіндустріалізацію, виробництво та експорт дешевої продукції. Також спостерігається орієнтація на маржу сільськогосподарського виробництва та постійна втрата технологічного та інноваційного потенціалу. Українські регіони майже не розвиваються за загально визнаними світовими принципами розвитку. Їхній економічний успіх забезпечується орієнтацією на сільськогосподарську продукцію (як

правило, з низькою доданою вартістю), а не на технологічно інтенсивну економічну діяльність та динамічну інноваційну діяльність. Ці умови доповнюються затримкою впровадження радикальних реформ (зокрема, щодо захисту інтелектуальної власності та активів, неефективної судової системи в Україні, зростання рівня фінансової та інвестиційної свободи бізнесу та доступу до кредитних ресурсів для запуску та проведення підприємницька діяльність тощо).

3. Проаналізовано ресурсний та фінансовий потенціал Запорізького регіону.

До обласного бюджету Запорізької області протягом 2021 року надійшло за доходами загального та спеціального фондів 6607480,3 тис.грн, в т.ч.: закріплених доходів - 3527421,2 тис.грн, що складає 113,3 % від річного плану; дотацій і цільових субвенцій - 3051590,4 тис.грн, що складає 97,7 % від річного плану; трансфертів з інших місцевих бюджетів – 28 468,8 тис. грн, що складає 80,5 % від річного плану. Надходження закріплених доходів за рік у порівнянні з відповідним періодом 2020 року збільшилися на 1 082 583,0 тис. грн або на 44,3 %. До загального фонду обласного бюджету надійшло 3 246 609,7 тис. грн, що на 377 859,4 тис. грн або на 13,2 % більше планового показника на рік та на 1 059 406,5 тис. грн або на 48,4 % більше, ніж за відповідний період 2020 року. Обсяг здійснених видатків обласного бюджету становить 5 277,9 млн. грн (90,4 % до плану), що у 1,7 рази менше у порівнянні з 2019 роком, з них: видатки загального фонду - 3 760,2 млн. грн (94,6 % до плану), що у 2,1 рази менше у порівнянні з 2019 роком, з них трансферти, спрямовані іншим бюджетам – 21,4% або 804,2 млн. грн, видатки головних розпорядників – 78,6 % або 2 956,0 млн. грн; спеціального фонду – 1 517,7 млн. грн (81,4 % до плану), що на 12,0 % більше у порівнянні з 2019 роком, з них трансферти, спрямовані іншим бюджетам – 8,7 % або 131,5 млн. грн, видатки головних розпорядників – 91,3 % або 1 386,2 млн. грн.

4. Сформувати світові та регіональні особливості економіки війни та післявоєнного господарства, запропоновані основні концепції розвитку регіонів.

Сформована концепція управління фінансовим потенціалом регіону у військових умовах, яка передбачає наступні підсистемні складові:

- пільгові кредити, податкові канікули, компенсації за працевлаштування ВПО;
- міжнародне фінансування, гранти, розвиток програм ЄС;
- розвиток взаємоінтегрованого механізму накопичення та використання фінансових ресурсів для забезпечення економічної основи екологічно орієнтованого зростання;
- відновлення роботи промислових підприємств, використання релокації, аутсорсингу

Сформована концепція управління фінансовим потенціалом регіону у післявоєнний період, яка передбачає наступні підсистемні складові:

- примусове кредитування високодохідних підприємств (для фінансування розвитку підприємств пріоритетних видів економічної діяльності);
- відновлення інфраструктури регіону;
- формування децентралізовано сталого розвитку регіонів: розвиток аграрних підприємств та відновлювальної енергетики

5. Сформовані сучасні тенденції смарт-економіки регіонів та запропоновано реалізацію проєкту «розумного будинку» у Запорізькому регіоні, який надасть наступні переваги:

- надійна та проста у використанні система охорони та відеоконтролю;
- автоматична централізована корекція освітлення в залежності від часу доби та пересування людей по будинку;
- домашні справи, які лягають на плечі людини в розумному будинку, відповідають всім системам будинку і виконуються максимально легко і ефективно з використанням сучасного обладнання.

- контроль газу та води;
- спрямованість на енергозбереження;
- домашня автоматизація вдома для покращення умов проживання та спрощення домашніх завдань для людей з обмеженими можливостями;
- всі функції виконуються через єдину дисплейну панель;
- повнофункціональний домашній кінотеатр;
- необхідні умови для гри;
- креативні технології можна ефектно вписати в інтер'єр будинку, офісу;
- наявність необхідних приміщень та функціонування приміщень відповідає вихованню дитини: її розвитку, безпеці, розвагам.

Розумні міста та розумні будинки призведуть до значного прогресу та створять соціально справедливий спосіб застосування людської праці та творчості. Основою модернізації буде розумний, сталий, інклюзивний розвиток. В умовах кризи держава має не розпорозувати фінансові ресурси, а визначати пріоритети та спеціалізацію кожного регіону в плануванні на довгостроковий горизонт, що враховуватиме положення стратегії «Європа 2020».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ahrens, S., Bosch-Rosa, C., & Meissner, T. (2022). Intertemporal consumption and debt aversion: a replication and extension. *arXivpreprintarXiv:2201.06006*. Retrieved February 12, 2022, from <https://arxiv.org/pdf/2201.06006.pdf>.
2. Boronos V.H. (2011). Analiz ekonomichnoho zmistu finansovoho potentsialu rehionu [Analysis of the economic content of the financial potential of the region]. *Skhid*, vol. 1(108), p. 32-36.
3. Boronos V.H. (2011). Metodolohichni zasady upravlinnia finansovym potentsialom terytorii [Methodological principles of management of the financial potential of the territory]. Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet. (in Ukrainian)
4. Danylenko A.I. (2013). Udoskonalennia modeli upravlinnia ekonomikoju ta finansovi mekhanizmy yii realizatsii [Improvement of the model of economic management and financial mechanisms of its implementation]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 5(618), p. 5-21.
5. Borshchevsky, V., Matveev, E., Kuropas, I., & Nikita, O. (2022). Territorial communities under martial law: how to ensure effective governance in the context of post-war development priorities. Available at: <https://www.prostir.ua/?news=terytorialni-hromady-v-umovah-vojennoho-stanu-yak-zabezpechyty-efektyvne-upravlinnya-v-contexts-priorytetiv-povojennoho-rozvytku>
6. Burkynskyi, B., Horiachuk, V., Laiko, O., Shlafman, N., & Krivtsova, O. (2021). Assessment of the socio-economic and environmental development of a region: a result-oriented approach. *Problems and Perspectives in Management*, 19(2), 40-56. [https://doi.org/10.21511/ppm.19\(2\).2021.04](https://doi.org/10.21511/ppm.19(2).2021.04).
7. Danilishin, B. (2022). Regarding the situation in the economy and financial markets. Available at: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/514088_shchodo_situatsii_ekonomitsi.html
8. Digital Agenda for Europe. (n. d.). *Europa.Eu*. Retrieved February 12, 2022, from <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/64/digital-agenda-for-europe>.

9. Dubrovskiy, V., Cherkashyn, V., & Hetman, O. (2020). *Porivnialnyi analiz fiskalnoho efektu vid zastosuvannia instrumentiv ukhylennia/unyknennia opodatkuvannia v Ukraini: novi vyklyky* [Comparative analysis of the fiscal effect from the use of tax evasion/avoidance tools in Ukraine: new challenges]. Kyiv, The Institute of Social and Economic Transformation. Available at: http://iset-ua.org/images/Shemi_minimizacii_podatkiv_2020new.pdf.
10. Europe 2020 indicators. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth (2020). *Europa.Eu*. Retrieved February 12, 2022, from <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%200007%20->
<https://doi.org/10.15544/mts.2021.32>.
11. Irtysheva, I., Sukhostavets, A., Falovych, V., et al. (2021). Modelling the Innovative Competitiveness of an Enterprise with a Change in Investment Provision. *Estudios de Economta Aplicada*, vol. 39, no. 5 (2021): Special Issue: Innovation in the Economy and Society of the Digital Age. DOI: <https://doi.org/10.25115/eea.v39i5.5041> Insights & analysis on economics & finance (2022). War in Ukraine is Serious Setback to Europe's Economic Recovery. Available at: <https://blogs.imf.org/2022/04/22/war-in-ukraine-is-serious-setback-to-europes-economic-recovery/>
12. IT-Enterprise. (n. d.). *Smart Factory*. Retrieved February 12, 2022, from <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/smart-factory>.
13. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2015). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro nabory danykh, yaki pidliahaiut opryliudnenniu u formi vidkrytykh danykh: Postanova vid 21.10.2015 № 835 [On approval of the Regulation on data sets to be published in the form of open data: Resolution dated 21.10.2015 № 835]. *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine*. Retrieved February 12, 2022, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
14. Khomiuk, N., Bochko, O., Pavlikha, N., Demchuk, A., Stashchuk, O., Shmatkovska, T., & Naumenko, N. (2020). Economic modeling of sustainable

rural development under the conditions of decentralization: a case study of Ukraine. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, 20(3), 317-

332. Available at: http://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol_20_3/Art37.pdf.

15. Kovalenko M.A., Matsiievykh T.O., Polevyk H.M., Radvanska N.V. (2010). *Finansy rehionu* [Finances of the region] Kherson: Kherson nats. tekhn. un-t. (in Ukrainian).

16. Kovaliuk O.M. (2002). *Finansovyi mekhanizm orhanizatsii ekonomiky Ukrainy (problemy teorii ta praktyky): monohrafiia* [Financial mechanism of organization of economy of Ukraine (problems of theory and practice): monograph]. Lviv: Vyd. tsentr Lviv. nats. un-tu im. I. Franka. (in Ukrainian)

17. Kozoriz M.A. (ed.) (2012). *Finansovyi potentsial rehionu: mekhanizmy formuvannia ta vykorystannia: monohrafiia* [Financial potential of the region: mechanisms of formation and use: monograph]. Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy. (in Ukrainian)

18. Kramarenko, I. S., Haustova, K. M., & Arkhangel'ska, A. M. (2019). The role of investments in the development of the transport and logistics system of Ukraine. *Economy and society*, vol. 20, pp. 456-462.

19. Krasnokutska N.S. (2005). *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka: Navch. Posib* [Potential of the enterprise: formation and evaluation: teaching manual]. Kyiv: TsUL. (in Ukrainian)

20. Krupka M.I. (2001). *Finansovo-kredytnyi mekhanizm innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy: monohrafiia* [Financial-credit mechanism of innovation development of the Ukrainian economy: monograph]. Lviv: Vydav. (in Ukrainian)

21. Mamonova V.V. (2012). *Upravlinnia mistsevym biudzhetom ta finansamy* [Management of local budget and finances]. Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr». (in Ukrainian)

22. Marshuk, L. M., Babyuk, A. V., & Strapachuk, L. V. (2022). The influence of international institutions on the financial condition of Ukraine in wartime. *Economy*

and Society, issue 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-23>

23. National Bank of Ukraine (2022). Monthly Macroeconomic and Monetary Review May 2022. Available at:

https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-05.pdf?v=4

24. Nowakowska, A. (2018). From region to territory: reinterpretation of the meaning of space in economic development. *Gospodarka Narodowa. The Polish Journal of Economics*, 3(295), 5-22. Available at: <https://gnpje.sgh.waw.pl/pdf-97257-30061>.

25. Pryshchepa, O., Kardash, O., Yakymchuk, A., et al. (2020). Optimization of multi-channel queuing systems with a single retail attempt: Economic approach. *Decision Science Letters*, vol. 9(4), pp. 559-564.

26. Rohozian, Y., Zablodska, I., Melnykova, O., Romakhova, O., & Karielin, S. (2021). Territorial dimension for sustainable development of infrastructure enterprises: information and administrative component. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43(3), 354-362.

27. Shaping Europe's Digital Future. (2018). *DESI*. Retrieved February 12, 2022, from <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>.

28. Shumska S.S. (2007). Finansovyi potentsial Ukrainy: metodolohiia vyznachennia ta otsinky [Financial potential of Ukraine: methodology for determination and evaluation] *Finansy Ukrainy*, vol. 5, p. 55-65.

29. Skitsko, V. (2018). Tsyfrovi tekhnolohii suchasnoi lohistyky ta upravlinnia lantsiuhamy postavok [Digital technologies in the modern logistics and supply chain management]. *Marketynh i tsyfrovi tekhnolohii — Marketing and Digital Technologies*, 2 (3), 48—63. <https://doi.org/10.15276/mdt.2.3.2018.3> [in Ukrainian].

30. Skitsko, V. I. (2016). Industriia 4.0 yak promyslove vyrobnytstvo maibutnoho [Industry 4.0 as the industrial production of the future]. *Investytsii: praktyka ta dosvid — Investments: practice and experience*, 5, 33—40 [in Ukrainian].

31. Skitsko, V. I. (2018). Synerhiia tsyfrovyykh tekhnolohii v lohistychnykh

systemakh [Synergy of digital technologies in logistics systems]. *Investytsii: praktyka ta dosvid — Investments: practice and experience*, 16, 18—24 [in Ukrainian].

32. Skrypnychenko M.I., Prykhodko T.I., Sidenko V.R. (2010). Potentsial endohennoho zrostantia ekonomiky Ukrainy: monohrafiia [The potential of the endogenous growth of the Ukrainian economy: a monograph]. Kyiv: In-t ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy. (in Ukrainian)

33. Sokolov A.V. (2007). Potencial promyshlennogo predpriiatia: otcenka i upravlenie s sistemnykh pozitcii [Potential of an industrial enterprise: assessment and management from systematic positions]: (PhD Thesis), Kemerovo. (in Ukrainian)

34. Spatial disproportions in development of territorial community under conditions of administrative and financial decentralization. *Agricultural and Resource Economics*, 6(4), 43-62. <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.04.03>.

35. State Statistics Service of Ukraine (2022). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

36. Stehnei, M. I., et al. (2017). Formation of financial instrumentation for the sustainable agricultural development: innovative approach. *Scientific bulletin of Polissia*, vol. 4(12), p. 1.

37. Storonyanska, I., Patytska, K., Hrynchyshyn, I., & Chemerys, V. (2020). Tsyfrova adzhenda Ukrainy — 2020 («Tsyfrovyi poriadok dennyi» — 2020). Kontseptualni zasady (versii 1.0). Pershocherhovi sfery, initsiatyvy, proekty «tsyfrovizatsii» Ukrainy do 2020 roku: proekt [Digital Agenda of Ukraine — 2020 («Digital Agenda» — 2020). Conceptual principles (version 1.0). Priority areas, initiatives, projects of «digitalization» of Ukraine until 2020: project]. (2016). *HITECH Office*. Retrieved February 12, 2022, from <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> [in Ukrainian].

38. Varnaliy, Z., Onyshchenko, Z., & Zavora, T. (2018). Construction complex development influence on region social and economic security. *International Journal of Engineering*

- & Technology*, 7(3.2), 469-472. <https://doi.org/10.14419/ijet.v7i3.2.14574>.
39. Vasylytsiv, T., Lupak, R., Kunytska-Iliash, M., Levytska, O., & Mulska, O. (2020). Instruments of regional policy for human resources conservation by means of regulation of external youth migration of rural territories of the Carpathian region. *Agricultural and Resource Economics*, 6(3), 149-170. <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.03.09>.
40. Vitlinskyi, V. V., & Skitsko, V. I. (2016). Ryzyky v Industrii 4.0 [Risks in Industry 4.0]. *Visnyk Cherkaskoho Universytetu. Ekonomichni nauky — Bulletin of Cherkasy University. Economic sciences*, 3, 17—26 [in Ukrainian].
41. Vlasyuk, V. (2020). Anxious holidays. Will we avoid an ideal storm? *Economic truth*, May 6. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/05/6/660195>.
42. Voznyak, H., Mulska, O., Kloba, T., & Kloba, L. (2021). Assessing and strengthening budgetary security of regions and their amalgamated hromada in an unstable economy: a case for Ukraine. *Public and Municipal Finance*, 10(1), 138-150. [https://doi.org/10.21511/pmf.10\(1\).2021.11](https://doi.org/10.21511/pmf.10(1).2021.11).
43. World Economic Outlook (2022). War Sets Back the Global Recovery, APRIL 2022. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/04/19/world-economic-outlook-april-2022>